

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00840

GETO UN ANDERE LIDER

Chawa Rosenfarb

*Permanent preservation of this book was made possible by
Charles & Frances Bay
in memory of
our son, Eli Joshua Bay*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די באַלאַדע פון נעכטיקן וואַלד

Printed in Canada.

חנה ראזענפארב

געטא און אנדערע לידער

אויך פראנמענטן פון א טאג בוך

ארויסגעגעבן דורך
ה. ה. ע. ר. ש. מ. א. ז.
מאנטרעאל, קאנאדע
1948

דרוק פון סיטי פרינטינג קא., מאנטרעאל.

GHETTO AND OTHER POEMS

ALSO FRAGMENTS OF A DIARY

by

CHAVA ROSENFARB

Copyright by

CHAVA ROSENFARB

1948

Published by

H . H E R S H M A N

249 Villeneuve St. West

Montreal 8, Que.

Canada

חיה ראזענפארב

א ווארט וועגן דער קאנאדער אויסגאבע

מיט דעם ארויסגעבן פון חוה ראזענפארב'ס לידער-זאמלונג (געטא און אנדערע) און טאג-בוך, ווערט פארווירקליכט אן אמביציע וואס האט מיר באהערשט באלד ווי איד האב פארענדיקט לייענען, אין יולי-נומער „צוקונפט“, 1946. איר וואונדערבארע פאעמע „די באלאדע פון נעכטיקן וואלד“. עס האט מיר פארכאפט די טיפקייט פון אט דער אייגענארטיקער שאפונג פון דער יונגער דיכטערין. איד האב דערפילט די וויכטיקייט צו פארשפרייטן וואס מער פון דעם ווערק סיי צוליב זיין הויכן קינסטלערישן פארנעם און סיי צוליב דעם גרויסן הוב וואס ליגט אויף יעדן פון אונדז צו פאראייניקן דעם „נעכטיקן וואלד“.

דורך א גליקליכן צופאל בין איד באקאנט געווארן, דערווייל נאר שריפטליך, מיט דער דיכטערין און דאס האט געפירט דערצו וואס איד האב געקראגן איר הסכמה איבערצודרוקן די באלאדע און אויך די קאלעקציע פון אירע געטא-לידער, וואס זיינען שוין פריער דערשינען, אין בוד-פארם, אין לאנדאן ענגלאנד. דערצו האט די דיכטערין צוגעשיקט פראגמענטן פונ'ם וואג-בוך, וואס זי האט געשריבן זייט דעם ערשטן טאג פון איר באפרייאונג פון לאגער, אלס אן הוספה צו דער קאנאדער אויסגאבע.

איד באטראכט דאס פאר א גרויסער זכיה צו קאנען בייטראגן כאטש מיין קליינעם טייל אין דער פארשפרייטונג פון חוה ראזענפארב'ס שאפונגען. מיין פערער איז צו שוואך אויסצודריקן אפילו נאר א מיעוט פונעם געפיל וואס באוועגט מיר לגבי דער דיכטערין און דעם אוצר (דערווייל כלוין אן אנהויב) וואס זי האט אונדז געגעבן. זאל דער לייענער זיך אליין פארטיפן אין די, פון דער דיכטערין אדורכגעלעבטע און אזוי קינסטלעריש-געטריי איי בערגעגעבענע, שורות און דערפון ארויסבאקומען זיין תקווה. אפשר . . .

ה . ה ע ר ש מ א ז

מאנטרעאל (קאנאדע), סיון תש"ח.

א וואָרט צום לייענער *

דעם 8טן פעברואַר 1940, איז געקומען דער באַפעל פֿון די נאַציס, וועגן געטאָ פֿאַר ייִדן פֿון לאַדזש. ס׳איז געווען ערב מיין געבורט־טאָג. כ׳האַב דאַמאָלט געענדיקט 17 יאָר. אַ פֿאַר וואָכן שפּעטער האָב איך שוין געוואַנדערט אין געטאָ, לענגאויס די דראַטן. בעת יענעם שפּאַציר איז אויפֿ־געגאַנגען אין מיר די בענקשאַפט צום געזאַנג... כ׳האַב אָנגעשריבן דאָס ערשטע לידל אין געטאָ.

זעקס יאָר שפּעטער האָב איך אָנגעשריבן די „באַלאַדע פֿון נעכטיקן וואַלד“ מיין ערשט ליד נאָך דער באַפֿרייאַונג.

צווישן די דאָזיקע ביידע לידער ציען זיך די יאָרן פֿון אונדזער גאַלאַטע. דאָס ערשטע געשריבן אין לאַדזש, דאָס צווייטע אין בריסל. דאָס ערשטע געברומט אינעם אומבאַוואוסטן פֿאַרגעפֿיל פֿונעם ווייטן וועג אונדזערן, נאָך אינדערהיים, נאָך אַרומגערינגלט מיט זיי אַלעמען. נאָך אַזוי רייך. דאָס צווייטע — ווען איך בין געקומען פֿון יענעם וועג, וואו יעדער טאָג און יעדע נאַכט איז געווען אונדזער קבר, וואו יעדער וואַלד, יעדער שליאַך האָט געט־טאָרט מיט אונדזערע מצבות. געלאַזט זיך אין וועג מיט זיי אַלעמען, געקומען אַהער אַליין. הינטער מיר דאָס היימלאַזע פֿוילן, דאָס זאַטע מיט אונדזער בלוט דייטשלאַנד. הינטער מיר אונדזער זעקס מיליאָניקער טויט. און אויב טויט איז ניט נור די רגע, ווען דאָס האַרץ הערט אויף קלאַפֿן, נור אויך דער ציטער פֿון גוף און נשמה, ביז יענער וויילע — טאָ וויפל מאָל בין איך אַליין געשטאַרבן!

יענער חושכ־דיקער וועג איז פול געווען מיט גרויסער ליכטיקייט, מיט געלייטערטער דערהויבונג, יעדע אַרעמסטע נשמה האָט געפֿיבערט מיט געט־לעכער בענקשאַפט צום לעבן, האָט דערקענט די טיפֿקייטן פֿון ליבע צו אַ קינד, צו טאַטע־מאַמע, צו אַ ברודער, אַ פֿריינט, צום אייגענעם פֿאַלק. האָט דערקענט דעם האָט, פֿאַר דורות־דיקער פֿיין און אוולות.

* די הקדמה האָט די דיכטעריין געשריבן פֿאַר דער ערשטער אויסגאַבע פֿון דער לידער־זאַמלונג דערשינען אין לאַנדאָן, ענגלאַנד 1947.
ה. הערשמאַן.

און איר פון אנדערע פעלקער, און איר אונדזערע אייגענע ברידער, וואָס זייט געווען ווייט פון אונדז אין יענע איינזאַמע יאָרן, וואָס איר האָט געלעבט אַזוי אַרעם און קליין אין טעג פון אונדזער גרויסקייט; ווען איר טרעפט אַזאַ איינעם פון דאָרטן, אַזאַ פּילפּאַך געשטאַרבּענעם על-פּיינס גע-ראַטעוועטן, קושט זיינע אויגן, וואָס האָבן געזען, קושט זיינע מיידע פּיס, וואָס האָבן אייראַפּע אַדורגעוואַנדערט אין איינזאַמער הייס-בענקשאַפּט. ווי לאַנג ער וועט זיך בלאַנקען, אָן רג, ווי לאַנג איר וועט אים ניט הייליקן, אַזוי לאַנג וועט איר זינקען אין אייער ירידה.

ווען איך האָב געפונט מיינע „באַפּרייטע“ אויגן, האָב איך דערפּילט אונדזער גרויסע אַרעמקייט, און ס'האַט זיך מיר געוואַכטן, אַז לעבן פאַר אונדז וועט הייסן, נור דערמאַנען. אַבער מיט דער צייט איז אויפגענאַנגען אין מיר אַ נייער אמת. כ'האַב געזען, אַז אונדזער מאַרטירער-זוּעג האָט קיינעם גאַרניט געלערנט, אונדזער קרבן האָט קיינעם ניט געלייטערט. אַנשטאַט טראַגן אונדז אויף די הענט, לאַזט די וועלט צאַנקען אונדזערע הייליקע רעשטלעך אויפן מיסטקאַסטן פון חרובין דייטשלאַנד, און קיין שום פאַלק האָט ניט אויפגעהויבן די שטיס פאַר אונדזערע רעכט. און ס'איז מיר קלאַר געוואָרן, מיר, לעבן-געבליבענע, מיר האָבן אַ הייליקע מיסיע. מיר דאַרפן לערנען ליב האָבן. די אַנדערע קענען עס ניט. מיר דאַרפן אונדזער נעכטן אויפנעמען אין אונדזערע בלוטן און אין דער בלינדער פינצטערניש פון דער היינטיקער וועלט דאַרפן מיר, די געפייניקטע, מיר, די געהייליקטע אויפגיין מיט אונדזער ליכט. מיר דאַרפן לערנען פון אונדזער נעכטן. אונדזעזע קינדער און די קינדער פון אַנדערע פעלקער מוזן זינגען סיגעזאַנג פונעם גרויסן וואַלד.

מיינע געטאָ-לידער האָב איך געטראַגן מיט זיך ביז צו דער ערשטער סעלעקציע אין אוישוויץ. דאָרט האָט מען זיי מיר צוגענומען. כ'בין שוין דאַמאַלס געווען באַרויבט פון אַלעס טייערן. געשטאַנען אַ נאַקעטע, מיט אַ גאַל-ראַזירטן קאַפּ. די לידער זיינען געווען דאָס לעצטע, וואָס מען האָט מיר צוגערויבט. נאָך דער באַפּרייאונג האָב איך מיר דערמאַנט אייניקע פון זיי. מייסטנטייל די, וועלכע כ'האַב געשריבן אין מאַמענטן, וועלכע האָבן זיך ספעציעל איינגעקריצט אין מיינ זכרון, אַ פאַר פון די דאָזיקע, אגב, ניט גענוי דערמאַנטע לידער דרוק איך דאָ אַפּ, מיט באַמערקונגען, ווען זיי זיינען גע-שאַפן געוואָרן. דאָס ליד ממעמקיס געשריבן שוין נאָך דער באַפּרייאונג פאַ-

דערט געוויסע דערקלערונגען, פיל געטאָווערטער, וועלכע וואָלטן געדאַרפט ווערן סימבאָלן מוזן אָבער פריער ווערן דערקלערט און באַקאַנט געמאַכט, זיי זאָלן קענען ווערן אונדזער אַלעמענס איינגוטוס.

דאָס דאָזיקע ביכל דערשיינט אַ דאָנק דעם דיכטער משה עובד, וועלכער האָט איבערגעלייענט מיין „באַלאַדע פון נעכטיקן וואָלד“ אין יוני נומער פון דער „צוקונפֿטי“ (1946). ער האָט דערהערט דאָס ליד. עס אויפגענומען אין זיך. ער האָט מיר דערמעגלעכט אַפצודרוקן עס צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע לידער אין דעם דאָזיקן ביכעלע.

די דאָזיקע געזאַנגען זיינען ווייט ניט אַלעס, וואָס איך האָב צו זאָגן און צו באַזינגען, וואָס איך האָב צו דערציילן פון אונדזער נעכטן. זאָל עס דערווייל אויפגיין אין אונדזער היינט ווי אַ טאָג, ווי אַ ציטער פון אונדזער גרויסן ניגון.

חֹה רְאוּעִנפֿאַרְב,

בריסל, נאָוועמבער 1946.

א י נ ה א ל ט :

זייט

- 7 א ווארט וועגן דער קאנאדער אויסגאבע ...
9 אריינפיר צו דער לאַנדאָנער אויסגאבע ...

געטא לידער

- 15 דארט אויף יענער זייט ... ..
17 יצחק'ס חלום ... ..
22 וואו ביסטו זונעניו ? ... ..
25 רעגן... רעגן... רעגן... ..
29 טעבע-צע, באלאדע ... ..
37 באלאדע פון א טענים ראקעטע ... ..
42 וויג ליד ... ..
45 צעשיידונג ... ..
47 ביים פענצטער ... ..
49 מיר קומען אום ... ..

נאָד־מלחמה לידער

- 51 די באלאדע פון נעכטיקן וואָלד ... ..
64 ממעמקים ... ..
75 טאטע ... ..
79 אזוי שטיל שווימט דער וואַלקן ... ..

טעג . . .

- 83 פראַגענטן פון אַ טאָג בוד ... ..

דאַרט אויף יענער זייט...

דאָס ערשטע געטאָ ליד, געשריבן אָנהויב געטאָ, ווינטער, 1940.

אַר מ אויף יענער זייט איז די פרייהייט

זעסט זי פונדערווייט דורך די דראָטן.
דאַרט אויף יענער זייט — דער פרייער ניגון,
דאַרטן לויפט די צייט, דאַרטן לעבן
מענטשן פרייע.

ברודער, נעם מיין האַנט, הער אויף וויינען.
ברודער, קיי דיין ברויט מיט די ציינער.
און נישט קוק אַהין מער אַריבער.
...ס'ציען פעלדער גרין, דאַרטן... ליבער
ברודער מיינער.

פארגעס אָן דעם, פאָרגעס און קיי דיין ביסן.
טרינק דיין פיין און פרעס.
און האַסט אַ קישן ? לייג דיין שווערן קאַפּ, לייג דיין מידן.
חלום דיר אין שלאָף. דאָרט טו שמידן
דיר דיין פרייהייט.

יצחק'ס חלום

געשריבן דאָנערשטאָג דעם 6טן סעפטעמבער 1942. אין טעג פון דער „געטאָ“ שפּערע“ דורך 10 טעג האָבן ייִדן ניט געטאַרט אַרויסגיין פון זייערע וואוינונגען. די דייטשן זענען געגאַנגען פון הויף צו הויף, אַוועקגעריסן קינדער פון מאַמעס, טאַטע־מאַמע פון קינדער, קראַנקע פון בעטן. מען האָט דאַמאַלט דוכט זיך אַרויסגעפירט אַ 18-20 טויזנט ייִדן. זיי זענען אַלע פאַרניכטעט געוואָרן אין כעלמנאָ.

יך בין שוין געשטאַנען צום וואַנדער אַ גרייטע, דער רוקן געבויגן פון וועג, וואָס מיך וואָרט. האָט טיר זיך צעעפנט, פאַר מיר איז דערשינען פון הייליקסטע ספרים — זיין ברוינע געשטאַלט.

אַ נאַקעטער קערפּער, מעסער אין גאַרטל, אין ווייכע סאַנדאַלן די בראַנזענע פיס. אויף אַקסלען־האַלץ אין אַ שייטער געבונדן, האָט ער געשמייכלט יינגליש און זיס.

גוט-מאָרגן, מיין מיידל, דערקענסט מיך נישט ליבסטע?
אויף מיר האָסטו צוואַנציק יאָר לאַנג געוואָרט.
דאָס בין איך יצחק, דיין חתן-באָשערטער.
דורך דורות אומענדלעך צו דיר כ'האַב געגאָרט.

אָוועק וואָרף די קליידער, אַ טוך נעם אַ ווייסעס
און בינד דיר די לענדן אַרום.
פלעכט אויף די צעפּ און הער אויף צו וויינען.
די האַנט גיב מיר דיינע און קום!

מיר וועלן דורך וועגן וואַנדערן, ליבסטע
לענדער און ימים אומשפּרייזן אַן צאָל.
ביז כ'וועל דיר ברענגען, מיין כלה-באָשערטע
אהין אינעם גרינעם חתונה-טאַל.

טאָ קום, לאַמיר שפּאַנען, די ווייטן, זיי רופן,
וואָס שטייסטו פאַרציטערט און פרעמד ביי דער זייט?
פרעגסט, וואָס איז דער שייטער אויף אַקסל?
און וואָס דאָס בלאַנקדע מעסער באַדייט?

טאָ קום, מיין געליבטע, אַרויס צו די וועגן,
גיב מיר דיין האַנט און כ'זאָג עס דיר באַלד;
פון האַלץ וועל איך שפּעטער אַ הייליקן שייטער
בויען אויף לאַנקע, אין וואַלד.

און ס'מעסער, מיין כלה, וועל איך דאָרט שלייפן
דערנעבן אויף אַ נאַקעטן שטיין.
און ווער ס'וועט דער קרבן זיין פרעגסטו זיך?
הער זשע: דער קרבן וועסטו זיין אַליין!

דער קרבן פאר גאט איז דיין קרבן פון לעבן.
ווי ס'האט מיר געזאגט מיין טאטע אברהם.
אויב גלויבסטו אין ליבע און ליבסטו אין גלויבן
טא האב נישט קיין מורא און קום!

כאטש ברענען וועט שוין דער הילצערנער שייטער
און לעקן דאס לייב דיר. דאך וועסטו זען:
ס'וועט פאלן פון האנט מיר דאס בלאנקנדע מעסער.
דער נס וועט מיט דיר, ווי מיט מיר דאן געשען.

און ס'וועלן אונדז טייכן דאָרט ביידע באַזינגען,
אונדז וועלן באַזינגען די ביימער די טריבע
און גאָט וועט פון בערג מיט זיין דונערן־שטימע
מיט הייליקן ציטער אונדז לייענען די כתובה.

טאָ קום זשע, געליבטע, קום לאַמיר שפּאַנען
עס גרייט שוין דער הימל אַ חופּה פאַר דיר
קום צו די בלויע עקדה־שע־פלאַמען,
קום אויף דיין לעצטן מיידל־שפּאַציר.

בין איך געשטאַנען און האָב נור געשמייכלט,
ווען ער האָט די הענט מיר געקושט.
פאַר מיר האָט אַ וועג זיך אַ וויסטער געצייכנט
מיט רויטקייט פון מיין פאַרגליווערטן בלוט.

— גיי פון מיר יצחק, דו זוניקער בחור,
גיי און לאז מיך דאָ איבער אַליין.
ניט דו ביסט מיין חתן, ניט איך בין דיין בלה,
קענסטו מיך פירן אין ספר אַריין?

מיט מיר וועט קיין נס, ווי מיט דיר, נישט געשען
כאָטש ס'ליבט מיך מיין גוטער טאָטע אברהם.
כאָטש אים ציטערט די האַנט, ווען ער טוט מיך בענטשן.
ער גלייבט נישט אין גאָט — און איך נישט אין אים.

מיין טאָטע אברהם גייט מיט מיר דערנעבן,
מיר פלאַנדזשען ביידע, פאַרלאַשן דאָס ליכט
און אַנשטאָט דאָווענען ווילן מיר עסן,
אויף וועג צו עקדה, מיין טאָטע און איך.

גיי פון מיר, יצחק, איך גיי צו גאַלגאָטע,
דאָרט וואַרט אויף מיר קריסטוס און ס'וואַרטן מיט אים
די ליכטיקע העלדן פון רעוואָלוציעס.
די יידן און גוים פון קידוש־השם.

זיי וואַרטן אויף מיר און וועלן מיך גריסן
פון ווייטן מיט אַ וואַרעמער האַנט.
זיי וועלן מיך זאָלן און וועלן מיך קרוינען
אַלס הייליקסטע אין זייער הייליקן לאַנד.

זיי האָבן אַלע געקעמפט און געליטן
געשטאַרבן צו מאַכן עמעצן פריי
נור איך בין גרעסער, נור איך בין העכער
נור אין לידן בין איך נאָך רייכער פון זיי.

אויף חושך־וועגן צו ווייטער עקדה
האַט גלויבליך אַ פלעמל געוואַנדערט מיט זיי
נור איך בין גרעסער, נור איך בין העכער
נור אין גלויבן בין איך מער אַרעם פון זיי.

טאָ, ווי קענען היינט געשען מיט מיר ניסים,
אז ס'זענען קיין ניסים געשעען מיט זיי
וואָס זיי האָבן אין גלויבן געלעבט און גע'תפילה'ט
און איך וויל נור זאָט זיין אין שעה פון פאָרגיין.

טאָ גיי פון מיר, יצחק. מיין וועג איז אַ וויסטער
דורך נעכט אָנע תפילה, דורך טעג אָנע ברויט
מיך וועט פאָרציקן די וויסטע עקדה
מיך וועט אָנשטאַט גאָט — דערלייזן דער טויט.

און דאָ האָט די טיר א שטורעם צעעפנט
אַ ווינט האָט צעטראָגן מיין היים און מיין הויז
און האָט זיך צעפיפן אין שכנישע גאַסן
אַרויס, צו דעם שייטער! אַרויס!

האָב איך געקוקט אויף מיין טאַטן אברהמען.
נור ער האָט מיך שווייגנד גענומען ביים האַנט.
און בראַנזענער יצחק אין אָנגסטיקן ציטער
געפרעסט האָט זיין גוף צו דער וואַנט.

— דו שרעקסט זיך גאָר יצחק? איך בין נאָר אַ חלום.
דערוואָך און דו ביסט שוין צוריק אינדערהיים.
דאָרט וואָרט אויף דיר רבקה, דיין אמת'ע פּלה,
און רופט אין געצעלט דיך אַריין.

אייל זיך צוריק אין דיין לאַנד פון די ניסים
און מיך מיט מיין טאַטן לאַז איבער אַליין.
דיין גאָט גייט אַליין היינט מיט אונדז צו עקדה,
טאָ אייל זיך צוריק אין דיין ספר אַריין.

וואו ביסטו, זונעניו?

געשריבן נאך דער „שפערע“ האַרבסט 1942.

און ביסטו, וואו ביסטו, זונעניו?
אין שפיגלען פון ימים, מיין מאמעניו
באדן זיך וואַלקנדלעך ווייסע, ווי שניי
און הימלישע אַרעמס וויגן זיי איין.

און דו, וואו ביסטו, דו, וואו ביסט זונעניו?
אין רושיקע וועלדער מיין מאמעניו,
זינגט זיך דאָרט ערגעץ אַ פויגל אַ ליד.
און ווינטן אויף האַרפעס העלפן אים מיט.

און אויף די לאַנקעס, מיין, מאַמעניו,
זינגט זיך אַ פּאַסטעכל גלאַט אַזוי צו
און אפּשר האָט ער אַ פּידעלע אויך
שפּילט ער פאַר שעפּעלעך האַרציק אַזוי.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו ?
עס גאַלדיקן זאַנגען, מיין מאַמעניו,
און ס'גייען סאַלדאַטן דורך וועגן אַהיים
ס'זועט מאַרגן מסתמא אַ יום־טוב שוין זיין.

ס'זועט מאַרגן פאַרגעסן זיין שנאָה און שווערד
מסתמא וועט שלום זיין אויף דער ערד.
מסתמא וועט אויפגיין אַ זוניקע פּרייד
אין קינדישע אויגן, אין קינדישע רייד.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו ?
אין שטאַטישע גאַסן, מיין מאַמעניו,
וועלן קונדייסימלעך שמוציק, פאַרשייט
קומען צו לויפן, צו טאַנצן אַהיים.

וועלן שפּרינגען אויף קניען און שמייען זיך אום,
און וועלן זיין דאָ, איבעראַל, אומעטום.
וועלן קייכן פון לאַכן און הונגריק אַזוי
וועלן קייען דאָס פּרישע געבאַקענע ברויט.

און דו וואו ביסט, דו וואו ביסט זונעניו ?
אין אַ שטיבל אַ ווייטן מיין מאַמעניו,
וועט שטיין דאָרט אַ בעטל, אַ לערעס ביים זייט.
וועט ליגן אין ווינקל אַ שטומער טרומייט.

און דאָרטן איז טונקל, מיין מאַמעניו,
דאָרט איז אויף שטענדיק די בענקשאַפט שוין דאָ.
און דאָרט וועט שוין קיינמאָל ניט שמייכלען די פרייד.
ס'וועט שטענדיק דאָרט זיצן אַ מאַמע פאַרוויינט.

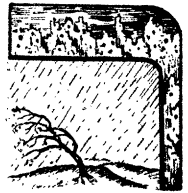
און וואו ביסטו, וואו ביסטו זונעניו...
זי וועט מער ניט זינגן: איילע-ליו-ליו —
ס'וועט קיינער נישט פאטשן „פאטשע קיכעלעך“
ניט ווערן צו ענג קליינע שיכעלעך.

און לידיק וועט זיין איר שויס, אירע הענט
ס'וועט יאָמערן ס'לייב אירס צום צערטל פאַרבענקט
און אייביק וויגן דאָס לידיקע וויגעלע
און פרעגן: — וואו ביסטו, מיין יידיש יינגעלע?

וואו ביסטו, וואו, דו מיין זונעניו?
כ'בין שוין מאַמעניו, לאַנג מער נישטאָ...
פרעג אים, פרעג אים, אינדרויסן דעם ווינט.
אַ פרעמדער טאַטע ט'געשפילט מיט דיין קינד.

רעגן ... רעגן ... רעגן

געשריבן האַרבסט 1943.

רעגן, רעגן, רעגן

קאפעט טראָפּ נאָך טראָפּ.
שלינגען מיינע שוויבן
טרערן שטיל אראָפּ.

רעגן... רעגן... רעגן,
וואָס וועט מאַרגן זיין?
אויף וועלכע וויסטע וועגן
וועט רינען מיין געוויין?

לעבן... לעבן... לעבן.
ציטערסט אין מיין שויב.
כ'וויל שפייען דיר א קללה,
און כ'פליסטער נור א לויב.

לעבן... לעבן... לעבן.
טריף נאך, טריף א טראַפּ.
שמייס מיך מיט דיין רעגן,
נאַר טרעט פון מיר נישט אַפּ.

א פליג, וואָס ווערט געבוירן
אין גרויען, טויטן האַרבסט
ווייסט אויך דעם טעם פון יום-טוב,
פון פרייד, איידער זי שטאַרבט.

איך קען אין נעכט אין וויסטע
בליען גרין און צאַרט.
און ס'קען מיין גרעסטע סעודה
זיין — א שטיק ברויט פאַרדאַרט.

איך קען אין טעג פון אימה
געפינען שטויב פון פרייד,
איך קען צו מיין געליבטן
נאָך רעדן זיסע רייד.

איך קען אפילו טאַנצן,
ווען ס'פאַלט מיין היימיש הויז.
כ'האַב נאָך אזוי פיל טרערן,
וואָס מאַכט עס ביי מיר אויס?

און ס'קען אַ חושד־הימל
צודעקן מיין קאַפּ
און ס'קען אַ שטיין אַ קאַלטער
פאַרוויגן מיך צום שלאָף.

און ס'קענען וועלטן־זייטן
זיין ווענט אַרום מיין הויז.
ווען זיי אפילו פאַלן,
וואָס מאַכט עס מיר דען אויס?

כ'קען גיין אפילו באַרוועס,
מיט בגדים דורכגעברענט,
און ס'קען דאָס בלוט מיר טריפן
פון מיינע דינע הענט !

און קיינמאַל וועט קיין שאַטן
נישט אויפגיין אין מיין אויג.
דו וועסט מיך גענאַרן —
און איך וועל זאָגן : כ'גלויב !

קען זיין, אז איך בין טאַקע,
אין האַרבסט, אַ געבוירענע פליג.
דאַנק איך דערפאַר דיר, מיין לעבן,
און דו גיב מיר אַפּ מיינע טעג.

בעסער האַרבסטיק זיך פרייען,
איידער אינגאַנצן נישט זיין.
וואָס זאָל איך טון. אַז כ'וויל לעבן
און אויסוויינען נאָך מיין געוויין ?

* * *

לעבן... לעבן... לעבן...
טריף נאך, טריף אַ טראַפּ.
שמייס מיך מיט דיין רעגן
נור טרעט פון מיר נישט אַפּ.

לעבן... לעבן... לעבן...
ציטערסט אין מין שויב.
כ׳ויל שפּייען דיר אַ קללה
און כ׳פּליסטער נור אַ לויב.

טע־בע־צע באַלאַדע *

אַן גייט זי דורך גאַסן אַצינדער
ווען פּרילינג איז גרין און צעהעלט?
דאָס גייט זי צום געטאָ — בית־עולם
מיט זון אויף די בייניקע הענט.

אַ צעטל, אַ ווייסער אין בוזעם
מיט איר דיאַגנאָז: טע־בע־צע.
און כאַטש זי איז אַלט איצט בלויז זעכצן,
איז אַלעס פאַר איר שוין געווען.

* * *

(* טע־בע־צע. — אַ באַקאַנטער אויסדרוק אין געטאָ. אַזוי האָט מען גערופן
די טובערקולאָז־קראַנקהייט. דער גרעסטער טייל פון דער געטאָ־יוגנט איז
געווען מיט איר אַנגעשטעקט.)

געווען א זון אויפן פענצטער,
א פאסמע גאלדיקער שטויב,
געווען א ווינקל אין צימער,
וואו ס'האט זיך אמבעסטן געטרוימט.

געווען א פארשופטער גארטן
און א ווייטער צעהוידעטער וואלד
און בלומען, וואס וואקסן פארבארגן
אין א נאענטן־ווייטן לאַנד.

און שטילע געפליסטערטע מעשיות
איבער איר פעטל פארביי,
זי מאמע זינגט איר א לידל,
די מאמע ברומט און דערציילט.

א יינגעלע וואַנדערט דורך ימים
זוכן זיין מאמען אליין.
צי האט ער זי טאקע געפונען?
און וואס וועט ווייטער נאך זיין?

א מיידעלע האַנדלט אין גאַסן
מיט שוועבעלעך קליינע אין האַנט.
פאַרוואָס זענען קינדערלעך טרויעריק
אַפילו אין מעשהלע־לאַנד?

און שפעטער געווען איז אַ ביכל
מיט בילדלעך פאַרשמירט און צעקנייטשט.
מיט שפורן פון קינדישן פינגער
וואָס וואַנדערט פון זייטל צו זייט.

„מעם“ מיט אן „אלעף“ צוזאמען
לייענט מען... לייענט מען... „מא“...
און אלעס צוזאמען מאכט „מאמע“.
א ווארט און א פשוף אזא.

אין שול אויף דער באַנק, געבן פענצטער,
א מיידעלע שמייכלט מיט חן,
— איך וועל דיר באַרגן מיין בלייער,
ווילסטו מיין חברטע זיין?

איך וועל דיר געבן די קרעלן.
כ'האָב נאָך אַ גרין שטיקל זייד.
איך האָב אַ פעדער אַ גוטע.
און אַ רונדיק שטיקעלע קרייד.

מיר וועלן צוזאמען קומען,
צוזאמען שפאצירן אַ היים
איך וועל דיר סודות דערציילן,
ווילסטו מיין חברטע זיין?

די לערערין שמייכלט פון ווייטן,
זי זאָגט עפעס, צי זי דערציילט?
אָד, יאָ מען מוז גאָר איצט שרייבן
אן אַרבעט. נישטאָ מער קיין צייט.

די לערערין האָט היינט פאַרגעבן
אן אַרבעט צו שרייבן אַליין:
— „וואָס וועל איך אַמאָל ווערן
ווען איך וועל אַ גרויסע שוין זיין“.

און שפעטער זענען געקומען
צעפענטע, דופטיקע טעג.
אין שול איז אַ שענקל פאַראַנען,
אין שול איז אַ ביבליאָטעק.

„ראַבינזאָן קרוואַ“ געלייענט שוין.
און „ס'שטיבל פון פעטער טאַם“
און „מאַטל פייסי דעם חזנט“
און „הערשעלע“ פון דינענזאָן.

און איצטער מישן זיך זייטלעך
און ס'ציטערט די קינדישע האַנט.
אַ רייזע אַ וואונדערבאַר ווייטע
מיט „קינדער פון קאַפיטאַן גראַנט“.

און שפעטער פאַרביי איז זשול ווערן,
פאַרביי וואַלטער סקאַט און מיין־ריד.
געקומען ביכער אַנדערע
מיט ציטער אויף קינדישן בלוט.

געקומען „וויקטאָריאַ“ פון האַמסון.
געעפנט אַ צווייט מאָל די וועלט.
ס'רייצט יעדער זייטל מיט אומרו.
נאַענט אַזוי און דאָך פרעמד.

עפעס ווייסט זי, און ווייסט נישט
עפעס רופט, עפעס טרייבט און דערהויבט.
מיט אומרו פאַלט סוד פונעם ביכל
אויף קינדיש־מיידלישן לייב.

און איצטער קומט שלאָפּלאָזע בענקשאפט.
עס גליט און עס ציטערט איר בעט.
זי וואָלט זיך וועגן דעם אַלעם,
דער מאַמען איבערגעפרעגט.

נור זי פרעגט זיך קיינעם נישט איבער.
פארוואָס? נור זי ווייסט נישט אַליין.
פאַלן טרערן אויף נאַכטיקן קישן,
אַ פרעמד און אַ נאַגנד געוויין.

נור אַפּטמאַל גאַר ווילט זיך איר טאַנצן.
און קושן אַלע אַרום.
און צעטיילן זיך אַזוי אינגאַנצן,
פאַר ערד און פאַר גאַס און פאַר זון!

ציט זיך איר לייב טאַקע איצטער
אויס, און זי ווייסט נישט אַליין.
איז זי נאָך טאַקע די זעלבע,
צי אפשר אַן אַנדערע שוין?

די פּיס אַזעלכע דינע,
די אַרעמס ווייך און פאַררונדט.
און אונטערן העמדל ציטערט
די ברוסט פּיי יעדן איר שפרונג.

און דאַן טאַקע האָט עס געטראָפּן
אייגנטלעך גאַרנישט... און דאָך...
מען פלעגט נאָר צוזאַמען שפּאַצירן,
צוזאַמען אהיימגיין פון קלוב.

ער פלעגט זי שטענדיק באגלייטן
און שפרייזן שטיל ביי איר זייט
און רעדן פון סאַקראַט און פלאַטאָ
און פון דער טעאָריע פון פרויד.

זיי פלעגן לאַנג דיסקוטירן
פון נאַציאָנאַלן פראָבלעם
און פון סאַציאַל־רעוואָלוציע
און פון אַלעם, וואָס איז געווען.

זיי פלעגן אויך רעדן פון ליבע,
אַז ס'זענען דאָ מינים צוויי:
איינע איז ריין און פלאַטאַניש.
די צווייטע: ...נור ער מוז שוין גיין.

ער פלעגט איר די האַנט דאַן דערלאַנגען,
— אַך, יא, כ'האַב נאָך זאַגן געוואָלט
די האַר דינע זיינען נאָך הייסער
און רויטער פון גאַלדענעם גאַלד. —

ער פלעגט אין אַ ראַג דאַן פארשווינדן.
און זי פלעגט אין טויער אַריין.
צעיאַכמעט לויפן אויף שטיגן.
מיט ווילדע צעזונגענע רייד.

און דאַן פלעגט זי ליגן אין בעטל.
מיט אויגן צעעפנט און וואָך
— צי ליבט ער מיך טאַקע פלאַטאַניש,
צי גייסטיק, צי אַנדערש נאָך?

און טעג האָבן גרויסע צעעפנט
דעם סוד פון מיידלישער פרייד.
געוועזן אַ באַנק אינעם גאַרטן,
וואָס האָט שטיל געהערט זייערע רייד.

אונטער צעוויקלטע צווייגן
פלעגט פליסן לאַנג זייער טרוים.
— נאָך דער סאַציאַל־רעוואָלוציע
וועט קומען וועלט־איבערבוי.

מיר וועלן ביידע גרינדן
אונדזער פרייקאַלעקטיוו,
איך וועל זיין דער פירער
פון אַ לאַקאָמאַטיוו.

און דו וועסט באַגיסן די בלומען
אין גאַרטן ארום אונדזער הויז.
און ווען כ'וועל צו דיר קומען,
וועסטו מיר דערלאנגען א רויז.

וואָס בלעזלסטו דיינע ליפן ?
דו ביסט נישט מסכים אַזוי ?
איך האָב בורזשואוע באַגריפן,
דו ביסט אַן אַנדערע פרוי ?

גוט, וועלן בלומען באַגיסן
די, וואָס זענען שוין שוואַך.
און דו וועסט אין די פאַבריקן
טון אונדזער אַרבעטער־זאַך.

און וועל איך דײך אַמאַל טרעפן,
גראַד פאַרן דערנעבן, פאַרביי.
— העי, איך בין דיינער — כ׳וועל רופן.
און דו וועסט מיר שמייכלען: כ׳בין דײן!

* * *

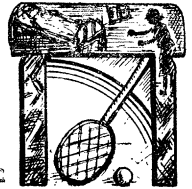
וואו גייט זי דורך גאַסן אַצינדער,
ווען פּרילינג איז גריין און צעהעלט
דאָס גייט זי צום געטאַ-בית-עולם
מיט זון אויף די בייניקע הענט.

באַלאַדע פון א טעניס־ראקעטע

(פון ציקל טע. בע. צע. — לידער)

געווידמעט דעם אַנדענג פון יעקב באַרנשטיין.
אָוועק מיט דעם ערשטן ווינטער־טראַנספּאָרט. 1940-41.
נישט אינגאַנצן ריכטיק דערמאַנט.

בר'טע, איר זענט געקומען,
איצטער געקומען צו מיר?
יא, כ'האַב גלייך עס דערציטערט.
ווי נאָר האַסט די קליאַמקע באַרירט.

קומט זשע אַריין, וואָס שטייט איר.
איר זעט נישט, איר ווילט מאַכן ליכט?
סלויכט סיי ווי מיר אין דער פינצטער
אַהער אייער ליכטיק געזיכט.

נישקאָשע, איר וועט דאָך שוין טרעפן.
באַקאַנט אייך גענוי מיין אַדרעס :
די קיך, די בענקלעך, דאָס טישל.
און איר אַליין — ליג אין בעט.

וואָס האָט איר זיך דאָרטן דערשראָקן?
ס'איז גאַרנישט, מיין מאַנטל נישט מער.
אַרונטערגעפאַלן מיין היטל ?
זאָל עס זיך ליגן אויף דר'ערד.

און איצטער קענט איר זיך זעצן.
וואָס פּלאַטערט אַרום אייער בליק ?
דאָ זענט איר געזעסן מיט לאַנגע
ניינציק שעהן צוריק...

און איצטער וועלן מיר שמועסן
פיז טיף אין דער פינצטער אַריין,
פיז איר וועט מיך ווידער פאַרלאַזן.
נאָר איר וועט סיי ווי דאָ זיין.

איר ווילט מיר דאָס קישן פאַרריכטן ?
אַרעמט מיר אונטער מיין קאַפּ.
ווי זיס רינט איבער מיין פנים
דער זייד פון דיין מיידלישן צאַפּ.

און איצטער וועלן מיר שמועסן.
אַלעס וואָס כ'האַב דורכגעטראַכט
דורך חושך-לאַנגע מעת-לעת'ן,
דורך טעג פון מיין וואַכיקער נאַכט.

און טאָמער פאַרגעס איך, חלילה,
גיב מיך גלייך אַ דערמאָן.
און גיב מיר די פּאַפּיראַסן
נאָך איידער איך הייב עפעס אָן.

דו זאָגסט, אַז איך טאָר נישט, אַך מיידל,
דאָס איז דאָך לכבוד אייך.
איך וועל אייך דערציילן מיין לעבן
אַט אזוי מיטן רויך...

איז הער... איך האָב אַ מתנה
שוין לאַנג פאַר אייך צוגעגרייט.
אַ ווייסע טעניס־ראַקעטע,
פון אויבן אַביסל פאַרשטויבט.

איר וועט צו מיר מאַרגן קומען,
באַלד אינדערפרי זייגער אַכט.
איך וועל שוין וואַרטן מיט בלומען,
זיי פליקן אַ גאַנצע נאַכט.

מאַרגן קומט זון צו מיין פענצטער
און לייגט זיך אויס אויף דער וואַנט.
מיר וועלן דאָ שפּילן אין טעניס,
מיר אַלע צוויי, זאַלבענאַנד.

און אונדזערע ביידנס טרערן,
וועלן טעניס־באַלעמלעך זיין.
מיר וועלן זיך איבערקלאַפּן,
געוויין — אַנטקעגן געוויין.

און אויבן אַ רעגנבויגן
וועט שטיין צווישן אונדז אינדערמיט.
און מיר וועלן ביידע זיך וואָרפן
מיט טרערן אַהין און צוריק.

און ווער ס'וועט זיין דער זיגער,
וועט ס'וויי זיין פאַרשפּילט.
איז וואָס? ס'וועט אַ רעגן־בויגן,
שטיין צווישן אונדז אינדערמיט.

נור נישט גע'דאגה'ט, מ'יין קליינע,
פאַרשפּילן — נישטאָ אַזוי פּיל.
און צו געווינען — א יום־טובּ,
און צו געווינען — די שפּיל.

איר וועט קומען באַלד מאַרגן
אין ווייסן זוניקן קלייד.
און איך וועל טראָגן אַ מאַנטל
פון לויטער ליכטיקער פרייד.

וואָס שווייגט איר, דוכט זיך איר ציטערט?
ס'איז גאַרנישט, אונטן דער פּלומפּ,
פאַרטרוקנט אים אַלע טרערן, סקריפעט
ער, ביז ער פאַרשטומט.

וואָס שווייגסטו, איינציקע מיינע?
ביז מאַרגן איז דאָך שוין נישט ווייט
צינד אָן דיינע טונקעלע אויגן;
די טעניס־ראַקעטע איז גרייט.

וואָס שרעקסטו זיך, טריט אינעם דרויסן?
מען קלאַפט ערגעץ דאָרט אין אַ טיר?
דאָס איז צום שכן צום קראַנקן,
געקומען די אייביקע רו.

זאָגסט ס'איז אַ פּראָסט אינעם צימער?
זע, ווי עס זומערט מיין לייב,
איך וואָלט דאָך אינגאנצן געשוואומען
אין יום־טוב פון וואַרעמע רייד.

וואָס שטופסטו מיר צווישן ליפן
אַ לעפעלע צוקער פאַר מיר?
ווי זאַפטיק עס פליסט אין מיר זיסקייט...
פון יעדן דיין שטילן באַריר.

ווי זיס עס פליסט אינעם בלוט מיר,
כ'בין שכור פון זיסקייט אַליין.
איך ווייס, אַז דו כליפעסט אַצינדער
פאַר גרויסער פאַר'שכורטער־פרייד.

יא, כ'האַב געזאָלט דיר דערציילן...
מיין לעבן — פאָרגעסן צום טויט!
איצט מוז איך זיך אַזוי איילן...
נור כ'האַב דאָך שוין אַלעס דערציילט.

וואו גייסטו, דו ווילסט ערגעץ לויפן?
דו קנעפלסט דיין מאַנטל געשווינד...
פאַרגעס נישט די טעניס־ראַקעטע,
און גיי, דו מיין מיידל, מיין קינד.

ווינטער 1943.

וויג ליד

(פון ציקל טע. פע. צע. — לידער)

עכטן בין איך געשטארבן
און דיר נישט געבוירן, מיין קינד,
מיין טאג איז אַוועק מיטן שאַטן,
דיין מאַרגן איז שטום נאָך און בלינד.

געכטן בין איך פאַרגאַנגען.
ווי אַ שימער אין אויג פון דער זון —
און דו האַסט נאָך אינעם אויפגאַנג
נישט צעוויקלט די קרוין פון דיין בלום.

געשריבן בעת דער ליקוידאַציע פון געטאַ, סוף זומען 1944.

מיין ליכט האָט דער ווינט שוין פאַרלאָשן. —
דיין פלעמל — זיך נאָך נישט צעשיינט.
צווישן דעם מאָרגן און נעכטן
גליווערט דער חושך פון היינט.

איך האָב מיך אַ הערלעכע מעשה
געלערנט מיין לעבן לאַנג.
איך האָב זי געזאָלט דיר דערציילן
מיט שטילן פאַרבענקטן געזאַנג.

אַז ערגעץ אויף פעלדער, אויף ווייטע
אַקערט אַ פויער די ערד.
אַ פאַרע גייט אויף פון די סקיבעס.
פון פּיסק פון צעהירושעטן פּערד.

און פייגל אַ יונגע כאַליאַסטרע
קרייזלען זיי נאָך אין באַגלייט.
פון שווייס וואָס פאַלט אויף די סקיבעס
וועט תּבוּאָה אויפגיין און פרייד.

דאָס האָב איך געזאָלט דיר דערציילן
אַ מעשה פון בלומען און ברויט
נור דו ביסט דאָך נאָך נישט געבוירן. —
די מעשה פון לעבן איז טויט.

נישט דו וועסט אויפגיין אין מאָרגן.
נישט איך האָב מיין האַפּנונג פאַרזייט
אונדזערע קברים פאַרבאַרגן
אינעם בית־עולם פון היינט.

נאקעטע פעלדער, מיין ליבער
און איבער זיי הימלען און טרוים.
און צווישן הימלען און ערדן
בלאנקעט זיך אונדזער געוויין.

און הער, איבער פעלדער די ווייטע
טראגט זיך און אומעטיק ליד.
עס הוידעט זיך איבער מיין קבר,
עס הוידעט זיך איבער דיין וויג.

טא לאמיר ביידע איצט שלאפן,
מיין נאך נישט געבוירענער זון.
עס וועט זיך שוין קיינמאל נישט טרעטן
מיין חלום מיט דיינעם פארשפינט.

צעשיידונג

אָך אײנמאַל גיב מיר דײנע הייסע אַרעמס.
מיט פיבעררינגען קלאַמער אום מיין לײב.
און גורלדיק אַזוי געקנופט. צעשטורעמט
פאַרקנוילן זאַל זיך יאַמער מיט דער פרייד.

נאָך אײנמאַל זאַלן מײנע דינע פינגער.
ווי אויף אַ האַרפע שפילן אויף דיין לײב.
און זאַלן גלידער בענקענדיק אויסזינגען
די קײנמאַל נישט געזאָגטע רײד.

נאך איינמאל לאמיר פילן אונדזער אטעם.
די ווארעמקייט פון שמייכל און פון גלעט
ווייל מארגן וועט עס זיין שוין בלויז אַ חלום
פון דער איינזאמקייט אין ווייטן וועג...

ביים פענצטער

ין זומער־אָונטיקער שעה

ביים פענצטער זענען מיר געשטאַנען

איך און דו.

אין שויב פון דיינע אויגן האָב איך געקוקט:

ס'האַט ווער דעם הימל אויבן

מיט שאַטנדיקע פאַרהאַנגען פאַררוקט.

בין איך געשטאַנען און געזען.

ווי אויפן הימל־בלוי אַרויפגעקראַכן

איז די ערד

און האַט מיט גרודעס מיט שוואַרצע פאַרשיט

די צאַפּלענדיקע זון.

אין שויב פון דיינע אויגן האָב איך געקוקט
אין גלאַז פון דיינע אויגן האָב איך דערבליקט.
ווי פון אַ קוימען־לאַך אַרויסגעקראַכן
איז די נאַכט
און האָט דאָס ליכט אין דיינע אויגן
מיט לאַדנס מיט שוואַרצע פאַרמאַכט.

אין זומער־אָונטיקער שעה
ביים פענצטער זענען מיר געשטאַנען
איד און דו.
און ווען דער חושך האָט געשחטן שוין דעם טאַג
און מיר זענען געבליבן דאָ אַליין
האַב איך אין דיינע אויגן פּלוצים דערזען...
אַ גליאַיקע רויטקייט צעשיינט.
האַסטו געשמייכעלט און געזאָגט,
אַז ס'האַט די זון דיר
אַ ירושה געלאָזן ביים פאַרגיין.

געטאַ-ליקווידאַציע, סעפט. 1944.

מיר קומען אום...

* די ערשטע סטראָפּע געשריבן אין טעג פון דער געטאָ-ליקווידאַציע. ניט באַוווּזן עס צו ענדיקן. דאָס דאָזיקע אומפאַרענדיקטע ליד האָט מיך געפּייניקט אין קאַנצענטראַציע-לאַגער. כּיּהאַב עס אזוי פאַרענדיקט אין האַמבורג (קאַנַצענטראַציע-לאַגער — זאַעל). אַרויסבאַקומען פון ערגעץ אַ בליי און עס אויפגעשריבן אויפן סופּיט, איבער מיין „פּריטשע“. איצטער זיך נישט אינ-גאַנצן ריכטיק דערמאָנט. דאָס ליד געווידמעט דעם אומגעקומענעם דיכטער שמחה בונם שאַיעווּיטשאַ, וועלכער האָט זיך אַנשטאַט שמחה בונם, אַליין גערופן בונם בעל-פּיין.

לעדערמיין פליען פאַרביי פענצטער.
פליגלען פלאַטערן אויס דעם טאַנץ פון געשפּענסטער
די זון איז שוין געגאַנגען...
אויף מערב-הימל ליגט צעשלאַבערט איר בעט,
נאָך הייס פון איר לייב.
אויף פּורפּור-קישנס און צעפּליקטע ציכן
ליגט נאָך דער טאַג און דערמאָנט,
באַלד וועט ער אויכעט גיין.

שטייטו אין שעה פון אימה-געשפענסטער
אָנטקעגן דיין פענצטער
און ברומסט דיין געברום :
— ווער וועט דערמאָנען די זון ?
— מיר קומען אום... מיר קומען אום...
נאָמענלאַז פאָרגייט דער טאָג, דער לעצטער.
ס'וועט בלייבן אַ שפּין.

ווער וועט געדענקען דעם טאָטנט לעצטן קרעכץ ?
ווער וועט געדענקען דער מאַמענס לעצטן וויי ?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...
ווער וועט אייביק זען דעם פחד פון דער שוועסטערס צעפ
וואָס ווינט צעשליסן האָט ביים לעצטן גיין ?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...

און ווער וועט צערטלען דעם נאָמען פונעם ווייב ?
און ווער וועט אייביק רופן ס'פאָרלוירענע קינד ?
מיר קומען אום, מיר קומען אום...
און ווער וועט וויסן אַמאָל ווי עס הייסט
אַט דער, וואָס עס שטייט דאָ ביים פענצטער אַצינד ?
מיר קומען אום... מיר קומען אום...
אַז ער אַליין דער לעצטער פון אַ גרויסן שטאָם,
אַז ער אַליין דער לעצטער זינגער, בונם בעל-פיין
ער קומט אום, ער קומט אום
און מאָרגן וועט ער אויך שוין מער נישט זיין.

די באַלאַדע פון נעכטיקן וואַלד

געוויזמעט דעם אַנדענק פון מיינע אומגעקומענע לערער :
דעם דיכטער שמחה־בונם שאַיעוויטש און אַרטור זיגלבוים.

עכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז דאָס פעלד נאָכן שטורעם.
וואו ס'האַבן נעכטן ביימער געלעבט,
שטייען נאָר זייערע קברים.

נעכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז קיין וואַלד מער פאַראַנען.
היינט גלאַצן סענקעס פאַרסמאַליעט אַרויס
פון נעכטן געוועזענע שטאַמען.

וואו ס'האבן נעכטן ביימער געלעבט,
צעתפילהט, צעזונגען, צעבלימלט
איז היינט נאָר אַ שווייגנדע, נאָקעטע ערד
און אַ ליידיק־צערונגענער הימל.

נאָר אויפן ראַנד פונעם ליידיקן פעלד
על פי נס איז אַ סאַסנע געבליבן.
און גרעזלעך אַ פאַר האַט אַ שכנישער ווינט
דערהאַלטן מיט אַטעם ביים לעבן.

און גרעזלעך גריבלען זיך, הוידען אין פעלד
און שמייכלען און גלייכן דעם רוקן.
עס איז אַזוי גוט צו דער ליכטיקער זון
מיט גראַזיקע גלידער זיך פוקן!

עס איז אַזוי גוט צו פילן דעם ווינט
און לאָזן זיך פון אים טראַגן,
און גראַזן זאָגן: — מיר האַבן דערלעבט,
נישט אום דעם וואַלד צו באַקלאַגן.

אַ שמעטערלינג פליט, אַ שמעטערלינג קומט.
ווי זיס איז דאָס גראַזיקע לעבן!
אַ פליג און אַ שפין וועלן נעסטן זיך באַלד
און גראַזיקע שויסן אויסוועפן.

וואָס האַט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאַסנע,
אַ גרינע אַליין ביים וואַלדיקן עק,
ווען ס'זיינען דעמבעס און ליפעס און סאַסנעס
מיט אַלע ביימער אוועק?

וואָס האָט נאָך צו טון אָן איינזאַמע סאַסנע,
אויסער די ביימער דערמאַנען,
און זינגען פון לעבן פון רושיקן וואָלד,
וואָס איז דאָ ערשט נעכטן געשטאַנען?

וואָס האָט נאָך צו טון אָן איינזאַמע סאַסנע
מיט אַש פון דעמבעס און צווייגן,
אויסער פון דעמבענע לעבנס און סודות
דערציילן? נאָר וועמען דערציילן?

אַז סאַסנעס אַלע, זיי זענען אַוועק
און איינזאַם איר סאַסנעדיק לשון.
און ס'דרייט זיך אין רויער לופטן איר סוד
און ווערט אין דער לערקייט פאַרלאַשן.

און ס'טרעפט — אין דער שטילער, לידיקער נאַכט,
ווען ס'חלומען גרעזער פון מאַרגן,
שטייט פאַר איר אויף דער נעכטיקער וואָלד
מיט וואָלדיקע פריידן און זאַרגן.

און ס'דוכט זיך, זי הערט דאָס רוישן פון קרוינען
מיט וואָלדיק-פאַרבענקטע מחשבות.
און ס'דוכט זיך — זי הערט ווי עס זינגען אין נעסטן
די שפערלעך און שוואַלבן און סאַוועס.

און ס'דוכט זיך איר אויס, אַז דער טאַטע, דער שטאַם,
וואָס האָט איר דאָס לעבן געגעבן
פויגט זיך איבער איר סאַסנישער קרוין
און דערציילט איר די מעשה פון לעבן.

און ס'דוכט זיך, זי פילט ווי ער וויקלט איר אויף
די דארע, מיידלישע צווייגן.
און זאגט צו איר: — טאכטער, צום הימל דערהויב
דיינע אַרעמס, דיין גוף און די אויגן.

און ס'דוכט זיך, זי הערט, ווי ער לערנט זי אויס
אויף הימל-סאָמעט די שטערן דערקענען.
און ס'דוכט זיך, ער מאַכט איר די אייביקייט אויף
פון הויכע הימלישע תהומען.

און אַפּטמאַל, זי הערט ווי ער זאָגט צו איר מילד:
— אונטן די גראָזן, מיין קליינע,
וואָס וויגן זיך לייכט מיטן אַטעם פון ווינט —
לאָז זון דורך דיין קרוין זיי באַשיינען

— די גראָזן, זיי ווייסן קיין הימלישן וועג,
זיי קומען און זיי פאַרגייען.
דו גיב זיי פון דיינע קרוינען דעם שטויב
און דעם אַטעם פון הימלישע בלויען.

— ווייל גראָזן אָן סאָסנעס זענען גאַר קליין
קלענער נאָך ווי זיי זיינען.
נאָר סאָסנעס אָן גראָזן קענען גישט זיין,
עס קאָן זיי די ערד נאָך פאַרברענען.

און ס'דוכט זיך, זי הערט ווי עס רוישט איר דער וואָלד
און דעמבעס שמייכלען פון ווייטן.
אַ חלום געהאַט דאָס לעבן לאַנג,
אַ דעמב מיט די קרוינען דערגרייכן.

א דעמב איז געוואקסן מיט בלעטער א ים
מיט תפילות און שטילע באגערן.
און ס'האט געחלומט די סאסנע פון לאנג,
זיינע מחשבות דעהערן.

און ס'האט געצויגן דאס דעמפענע ליד
אהער צו דער סאסנעס געזאנגען,
און אפט ווען דער וואלד איז געשלאפן שוין מיד,
האט שטיל זייער בענקשאפט געקלונגען.

נאך דעמב איז געוואקסן אויף דעמפענעם שטאם,
די סאסנע — געוואקסן אויף אירן.
אויף דעמפענעם וועג איז געגאנגען דער דעמב,
די סאסנע — געגאנגען אויף אירן.

ער האט די צווייגן, ווי סטרונעס געהאט
צעוויגטע מיט וואלדיקן ציטער.
פון אונטן פון דר'ערד ביז אויבן ארויף
פארהילט אין זיידענע בלעטער

ער האט דעם אטעם פון גראזן געהערט
געוואוסט פון די ווערים, וואס קריכן.
און זי'רע חלומות האט ער געקאנט,
און זי'רע שטילע באגערן.

און ער האט געוואוסט, וואס די קוסטעס אין וואלד
זאגן און וואס זיי דערציילן,
און ער האט געוואוסט פון פארבארגענער זארג
אין וואלדיקע טיפן און היילן.

און ער האט פאַר גראָזן בייטאָג און ביינאַכט
געברומט זיין דעמבענעם ניגון.
און ווען ס'האָט גראַזיקע קעמפע געלאַכט,
האַט אויך זיין ליד נישט געשוויגן.

און זי, די סאַסנע איז אַנדערש געווען,
מיט הויך פאַרריסענע צווייגן.
אונטן אויף ערדן גאַרנישט געזען,
נאָר געריסן זיך אויבן און אויבן.

און ווען ס'וואַלט די סאַסנע קיין סאַסנע געווען
מיט וואַרצלען אין ערד נישט געזעסן,
וואַלט זי געפלוויגן צו הימלען אַרויף,
און וואַלט אָן די ערדן פאַרגעסן.

זענען געוואַקסן סאַסנע און דעמב
ווייט אַזוי און דערנעבן.
און האַבן פאַרציטערט צו זיך געבענקט
אויף זייערע בוימיקע וועגן.

און האַבן אַזוי פאַרציטערט געזוכט
צו באַרירן די צווייגן צוזאַמען,
נאָר ס'האַבן געהאלטן די סאַסנע און דעמב
זייערע בוימיקע שטאַמען.

און אין דעם וואַלד האַט אָן אַדלער געוואוינט
אַ ווילדער, צעפלאַטערטער פויגל.
אים האַט אויף בערגיקע פעלזן פאַרפעלט
דער אַטעם פאַר פליגלען און לעבן.

אים האָט געצויגן צום היימישן וואַלד,
צו קעמפעס, צו ביימער און גראָזן...
און כאַטש פֿון די בערג איז דער אַדלער געווען,
ער האָט דעם וואַלד נישט פֿאַרלאָזן.

אין טעג און אין נעכט האָט געהערט זיך זיין רוף
ווייט איבער ביימער און צווייגן.
פֿון וואַלדיקן אָנהייב ביו וואַלדיקן סוף,
איז אַדלער, אַ שטאַלצער געפֿלויגן.

און אונטן פֿון ערד איז געגאַנגען ס'געברום,
אַ זאַפטיק און פֿריילעך געווימל.
האַבן מוראַזשקעס, שפּינען געהאַט זייער זון
און די פֿרייד פֿון אַ שטיקעלע הימל.

און גראָזן זענען פֿאַרגאַנגען אין נעכט —
אויף מאַרגן פֿרישע געקומען.
און בלומען האָבן געבליט און געוועלקט,
און געבלימלט מיט פֿרישע בלומען.

און וועווריקעס האָבן געהאַפֿט אַרום
מיט זאָרגלאָזע, לופטיקע דאגות.
אַז ס'שיינט אויף זיי ווייניק די ליכטיקע זון,
און צו נידעריק פֿליען די פֿייגל.

און פֿייגל האָבן באַזונגען די פֿרייד
פֿון זייערע נעסטיקע דעכער,
און זיינען געפֿלויגן פֿון צווייגל אויף צווייג
„הויך און אויב נישט נאָך העכער“.

און אונטן דערווייל איז געפלאַסן זיך שטיל
א קוועלכל אויף גלאַזיקן שפיגל.
געטראָגן מיט זיך די נשמה פון וואַלד,
און ס'געברום פון וואַלדיקן ניגון.

האַבן גראָזן זיך יונגע געצוואָגן אין אים,
און זוניקע צווייגן אים בעצן געשפונען.
האַבן נאָרלען און בלעטער געשיפלט אין אים,
און צו פעלדער, צו ווייטע געשוואומען.

ווייל העט, צו דער וועלט איז געלאָפן דער קוואַל
אַרויס פון וואַלדיקע היילן.
ער האָט די מעשה פון היימישן וואַלד
דעם ים געמוזט איבערדערציילן.

אַזוי איז געשטאַנען דער רושיקער וואַלד
דורך זוניקע טעג און ווינטיקע שנייען
א שטורעם פלעגט קומען, א שטורעם פלעגט גיין,
דער וואַלד פלעגט זיך ווידער באַנייען.

פון וואַרצלען פון טיפע געפלאַסן איז זאַפט,
דורך מעך און דורך גליווער און שימל.
אזוי איז געגאנגען דער אַטעם פון ערד
ארויף דורך די ביימער צום הימל.

נאָר נעכטן ביינאַכט איז אַ שרפה געווען
אין וואַלד דעם צעווייגטן מיט לעבן.
און אומקום פון אַלע וועלטן געבראַכט
פון אלע ימים און וועגן.

און האָזן און הירשן, וואָס האָבן צום פעלד
געוואָלט מיט די קליינע אַנטלויפן,
האָבן ברענענדע רינגען דעם וועג זיי פאַרשטעלט,
און פעטליעס אויף העלדזער פאַרצויגן.

און פייגל, וואָס האָבן געטרילעט פון פרי
און היימישע נעסטן באַזונגען,
האָבן פלאַמען די פליגלען צעשפרייטע אין פלי
ווי פאַקעלן אונטערגעצונדן.

און דאָן איז די שרפה מיט יובל אַוועק
צו וואַלדיקע, הייליקע טיפן
געקוילעט דאָס קוועלכל מיט שרפה'קע העק
און אין פלאַמען זיין וואָסער פאַרטריקנט.

און איינזאַם איז פלוצלינג געוואָרן דער וואַלד
דורך אַלע וועלטן פאַרגעסן.
און זיינע גירלאַנדעס זיינען אויף ערדן
געלעגן פאַרשטייפט און צעריסן.

און הויך האָט געקרעכצט דער איינזאַמער וואַלד,
פאַריאושטע צווייגן געבראַכן.
ווען פלאַמיקע צונגען זענען אַרויף
צו דעמבעס און סאַסנעס פאַרקראַכן.

האָבן דעמבענע גופים און סאַסנישע שטאַמען
געלייגט זייערע קעפּ אויפן אַש פון די גראַזן.
און זיינען מיט גראַזן פאַרגאַנגען צוזאַמען,
ווי זיי האָבן געלעבט מיט די גראַזן.

און יענער, דער אַדלער פון היימישן וואַלד,
וואָס ווינט האָט אויף פעלדער פאַרטריבן
האָט געזען ווי ס'פאַרגייט אין פלאַמען זיין וואַלד,
און פאַרשטאַנען, וואָס איז אים געבליבן.

ער האָט זיך די פליגלען צעבראַכן אַליין,
אַליין זיך צעשמעטערט דעם שאַרבן,
און שטיל נור געפרעפלט: ווען וועלדער ברענען,
מוזן אַדלערס די שטאַלצע שטאַרבן.

און הימל און ערד זיינען שרפה געוואָרן,
געביטן פון פלאַמיקע צונגען.
ס'האָט פייער מיט אומקום — פאַרסמאַליעטע ציין
דעם וואַלד און זיין ניגון פאַרשלונגען.

נעכטן אין וואַלד איז אַ שרפה געווען,
היינט איז אַ פעלד נאָכן שטורעם,
וואו ס'האַבן נעכטן ביימער געלעבט,
שטייען נאָר זייערע קברים.

און ביי דעם ראַנד פונעם נעכטיקן וואַלד
שטייט נאָר אַ סאַסנע אַ מידע,
הלומט, אַז ס'לעבט נאָך דער בוימיקער שטאַם
און וועקט זיך אלע מאָל איבער.

וואָס האָט נאָך צו טון אַן איינזאַמע סאַסנע,
אַז נישט נאָר ווידער דערמאַנען,
און שמועסן שטיל מיטן היימישן וואַלד,
ווי ער וואַלט דאָ דערנעבן געשטאַנען?

נאך אַפּטמאַל, זי בעט זיך, — לאַזט מיך צורו,
איר ביימער פון נעכטיקן לעבן,
לאַזט מיך זיין ווי דאָס גרעזל, די בלום,
אויב ס'זענען מיר טעג נאָך געגעבן.

אין אויפגאַנג נאָך דער שרפהקער נאַכט,
לאַזט מיך צעווייגן די צווייגן,
אויף ווינט פונעם נייעם, געבוירענעם טאַג
לאַזט מיך צו רחבות אויפשטייגן.

און זאָל אויף מיר פאַלן דער פייכטער טוי
ווי די זריעה פון צייטיקן לעבן.
און זאָל פון מיר פאַלן דער אַש און דער שטויב,
וואָס איר האָט מיר ביו היינט מיטגעגעבן.

קום מער נישט צו־חלום, דו וואָלדיקער דעמב
מיט דיין אַלטן, דעמבענעם ניגון.
און רוף נישט צו מיר: — דו סאַסנע, געדענק!
דערצו ביסטו לעבן געבליבן!!!

און פייניק מיך נישט אין די זאַפטיקע נעכט,
אַז נאַמענלאָז ביסטו פאַרגאַנגען,
אַז קיינער טראַגט נישט דיין בענקשאַפט אין האַרץ,
און ס'זעט קיינער דיין ניגון נישט זינגען.

לאַז מיך צורו, דו פאַרגאַנגענע פּיין
און לאַז מיך זיין ווי דאָס גרעזל.
לאַזט מיך אַטעמען, גיט מיר די פרייד,
זאָל זינגען מיין בלוט, וואָס עס ריזלט.

כיוויל האַבן אַ נייעם פאַרשיפורטן גאַט,
און אַפריידיקן שוואונג אין די גלידער,
כיוויל האַבן אַ נייעם פאַרפישופטן סוד
און נייע, צעפידלטע לידער!

לאַזט מיך וואַרטן, ס'זאָל קומען די בין,
אַ בינשטאַק און צווייגן זיך בויען.
זאָל טריפן האַניק אויף סאַסנישן גוף
דורך נעכט ביזן אויפגאַנג דעם גרויען.

דער טאַג, וואָס פאַרגייט, און דער נייער, וואָס קומט,
איז זאַפטיק און קוואַליק מיט לעבן,
לאַזט מיך אַ וויג טאַן, לאַזט מיך אַ ריס טאַן,
לאַזט מיך אויפסניי זיך דערהויבן! —

און דעמאָלט טרעפט, ווען די סאַסנע פאַרמאַכט
מיט תפילה די קרוין פון די צווייגן,
קומט ווידער דער וואַלד פון נעכטן צוריק
און קוקט אויף איר אין זיין שווייגן.

און דעמאָלט טרעפט, אַז עס שאַרן פאַרביי
די ביימער אין שווייגנדע רייען,
און דאַמאָלט קומט דער אַדלער אויפסניי
אויף צעבראַכענע פליגלען צו פליען...

און ווידער רופט זי דער נעכטיקער וואַלד
מיט אַן עכאַ פון בויםיקע שטימען:
— שוועסטער סאַסנע, שוועסטער, דערמאַן!
מיר קומען צו דיר...! מיר קומען...!

— דו מוזט דעם וואָלד דיר טראָגן אין קרוין
אונדזער אַש און די גרינע צווייגן,
אונדזער ליד מוזטו ברומען, כאַטש דו ביסט אַליין,
און אויפמאַכן מוזטו דיין שווייגן.

און דאַמאַלט קומט צו דער סאַסנע צו גיין
דער אַלטער שטאַם פון איר פאַטער.
און דוכט זיך, זי פילט אויפן רוקן אַ צווייג
און דוכט זיך, ער פליסטערט איר: — טאַכטער.

לאַז זיי, די גראַזן, זיי גרייטן דעם זאַפט,
חרובע ערד זאַל אים זייגן...
האַסטו דען אַ וועג אַ צווייטן, מיין קינד?
דו ביסט אַ סאַסנע געבוירן.

ס'וועט קומען אַ טאַג, דו סאַסנעלע מיין,
ס'וועט מאַרגן אַ וואָלד דאָ זיין ווידער,
דאָן וועסטו טרייסלען פון זיך אונדזער אַש
אויף קעפ פון די ביימער די גרינע.

ס'וועט אויפגיין אַ וואָלד אויף חרובער ערד,
ס'וועלן דעמבעס און סאַסנעס קומען,
זאַל פאַלן אויף זיי אונדזער אַש, אונדזער שטויב
ווי פילע און הייליקע זאַמען...

בריסל, פעברואר 1946.

ממעמקים

צו די חורבות פון לאַדזשער געטאָ.

דאָס ליד געשריבן געוואָרן נאָך איידער כ'האָב געוואוסט אַז מען האָט אין לאַדזש אויף אַ באַלוטער מיסטקאָסטן געפונען צוויי לידער פונעם דיכטער שאַיעוויטש. זיי זיינען אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך דער היסטאָרישער קאָמיסיע א. נ. „לך - לך“.

ון די טיפענישן רוף איך דיר,
ליד פון פאַרשניטענער היים...

דאָרט צווישן צעפּוילטע פּלויטן און בלינדע לעכער
זוכסטו דיין אייגענעם שפור,
ווי אַ פאַרבלאַנקעטער הונט.
און הוידעסט זיך אויף ברעטער פון צעשיטע דעכער,
ווי אויף אַשיקן געוועב פון איר דור —
אַן איינזאַמע שפּין.

דאָרט וויינסטו אַריין אין אַ פאַרטרוקנטן ברונעם,
ווי אויף אַ מאַמעס טויטער ברוסט —
אַ לעכצנדיק קינד.
און יאַמערסט אַרויס פון אַ צעפּאַלענעם קוימען
אַזוי קלאַגעדיק און וויסט,
ווי אַ בית־עולמדיקער ווינט.

דאָרט קלימפערסטו אין נאַקעט־צעשפּאַלטענע שוויבן.
ווי אין אומקום־געציטער —
אַ האַרבסטטיקע פליג.

און הוידעסט זיך מיט גראָזן אויף חרובע שטיינער.
ווי די נשמה איבער אַ קבר
ווי די שכינה איבער אַ וויג.

דו הייליק ליד פון חרובער היים
דאָרט וואַגלסטו דורך גאַסן וויסט און נאַקעט
און רופסט פון יעדער שמאַטע, יעדער שטיין
דיין שטום גערוף פון ממעמקים.

אַט זע איך דיך דאָרט אויף מלינאַרסקע, מאַרישינער
ווי דארסט מיט אַ דאָרן אין טרוקענער ערד.
אַמאַל ביסטו דאָרט אויפגעגאַנגען מיט דער באַטווינע, *
וואָס האָט זיך רויט געגרינט פאַר יעדער שוועל.

---

* אין געטאָ האָט כמעט יעדער געהאַט אַ בייט ערד, וועלכן ער האָט באַאַרבעט.
די פרוכטן פון דער דאָזיקער אַרבעט האָבן מער געגעבן דער נשמה ווי דעם
לייב.

און אויפגעגאנגען איז דאָרט ציטריק דינע ציבעלע.
און קאַרטאָפּל-בייטן האָבן שמייכלענדיק געבליט,
און ווילד-גראָז האָט גערייניקט דאָרט אַ געטאַ-יידענע
און מיט אַ קענדל וואַסער האָט געשפּאַנט אַ געטאַ-ייד.

און פייגל האָבן קיינמאָל שענער נישט געזונגען,
ווי דאָרטן אויף אַ דאָרער צווייג.
ס'איז קיינמאָל האָפּנונג אַזוי גרין נישט אויפגעגאנגען,
ווי אויף אַ הויקערדיקער געטאַ-בייט.

און כאַטש געהאָנגען איז דער הימל אויבן,
ארוםגעזיימט מיט קאַלבעס און מיט זשאַווער-דראַט,
דאָך האָט אין ערגעץ אַזאַ טעם געהאַט דאָס לעבן
און פאַר קיינעם אַזוי נאָנט געווען איז גאָט.

דאָרט האַסטו זיך געשפינט אין שאַטנדיקן פייפער-געסל,
וואו ס'האָבן אין פאַרנאַכטן זומערדיקע, לינדע
געשפילט אין „בלינק“ מיט מלאך-המות
די לעצטע יידישע קינדער.

און האָבן „סטרולקעס“ ווי דעם גורל געוואָרפן
אויף הילצערנע שטיגן, צי אויף אַ פענצטער.
און האָבן אין „יאַג“ געשפילט מיט אייגענע שאַטנס
און מיט נאַכטיקע אימה-געשפענסטער.

דאָרט האָבן מיטן לעצטן אַטעם חושכדיקע מאַמעס
דאָס פייער אויף היימישע קיכן צעבלאָזן

און האָבן „קאווע־פלעצלעך“ שוואַרצע געפרעגלט *
און טראַפנס אייל מיט קוואַלן טרערן אונטערגעגאָסן.

און טאַטעס האָבן מיט ציטריקע פינגער
חלקים ברויט אויף אַ שטריק־לױאַג געוואויגן,
און פלעגן אַ שניצעלע דערלאַנגען צו די קינדער
און תאוהדיק עס פלעגן צאַפלען זייערע הונגעריקע אויגן...

ס'איז קיינמאַל אַזוי זיס נאָך נישט געווען דער ביסן,
ווי דאָרטן ביי דעם געטאַטיש,
ווען ס'פלעגט אַ מאַמע פאַרעזיקע וואַסער־זופּ צוגיסן
און לעפל האָבן יום־טובדיק און טעלער זיך צעמישט

און קיינמאַל האָבן ווענט געשיינט נאָך אַזוי ליכטיק,
ווי אונטער שוואַרצע פענצטער פון דער היים,
ווי ביי דעם לעצטן מאָלצייט, אין דער שעה דער לעצטער,
ווי ביי די לעצטע משפחהדיקע רייד.

האַסטו געשפינט זיך דאָרטן אויף מאַסאַרסקע —
אין אַזאַ שטילן בין־השמשותדיקן שבת,
ווען ס'זענען מיט פאַרמעט־פנימער אַנטקעגן הימל געזעסן
די לעצטע שווייגנדיקע יידישע באַבעס.

---

* אין געטאָ איז געווען אַן ערזאַץ־קאווע, וועלכע איז געווען לייכטער צו באַ־
קומען ווי עפעס אַנדערש. דעריבער האָט מען פון דער „קאווע“ געמאַכט
פאַרשידענע מאכלים און אַפילו זופן געקאַכטע. די דאָזיקע „עסנס“ האָבן
צייטווייליק פאַרשטאָפט דעם הונגער און דערביי צעלעכערט דעם מאָגן.

און זיידעס, די לעצטע, מיט באָרד און פּואות,
פּאַרוויקלט אין אַלטע צעריסענע זאַקן, *
האַבן תּהלים־פּסוקים איילנדיק אַזוי געפרעפּלט,
אַז זיי וועלן נישט באַווייזן, ווי זיי וואָלטן זיך געשראַקן.

און אין שטומע יום־כּפור־פּאַרנאַכטן
ביסטו אויפגעגאַנגען מיט פּל־נדרדיקן ניגון,
מיטן געיאַמער אונטער לאַדנס פּאַרמאַכטע
פּון לעצטן מנין שמע־ישׂראל יידן.

און קיינמאַל האָט אַ לעבן אַזוי נאָך נישט געצאַרנט,
און קיינמאַל האָט אַ גבור אַזוי נאָך נישט געוואויעט,
און קיינמאַל האָט אַ תּפּילה אַזוי נאָך נישט געבעטלט
און קיינמאַל האָט אַ בעטלער אַזוי נאָך נישט געשנאַרעט

אַזוי האָסטו געוועבט זיך טעג און יאָרן
איבער אַ פּרעס־אייזן, איבער אַ זעג.
איז דיין ליבע און דיין שנאָה אויפגעשוואַלן
און תּהומיק טיף געווען דיין גלויבן און דיין שרעק.

און האָסט געשפינט זיך מיטן שניידערישן זמר:
„ווען אונדזער אַרעם שטעטל ברענט...“
און טרערנדיק אַזוי דו האָסט אַראַפּגערוגען
פּון ליפּן איבער ביינערדיקע הענט.

---

* די גאָר פרומע יידן האָבן טראָץ דעם פּאַרבאַט נישט אַראַפּגענומען באָרד
און פּיאות, זיי זיינען שטענדיק געגאַנגען אַרומגעהילט מיט אַלטע טיכער און
זאַקן אַרום פּנים.

נאָר אָפּטמאַל האָסטו זיך פאַרצויגן העכער
און האָסטו זיך מיט מאַשינען־רויש צעקלונגען.
ווען ס'האַבן יונגע זין און טעכטער
זיך יובלדיק מיט אינטערנאַציאָנאַל צעזונגען.

און ס'האַבן פּויסטן זיך צו דראַטן אָנגעצויגן
און שמשון האָט אין אויגן זיך צעפּייערט,
נאָר שמשון אינעם געטאָ איז אַן האָר געוועזן...
אַן איין גראַנאַט, און אַן איין „שפּייער“.

און ס'זענען הענט נאָך קיינמאַל אַזוי נאַקעט
נאָך קיינמאַל אַזוי נעבעכדיק געוועזן,
ווי דאָן ווען ס'פלעגן יענע יונגע פינגער
ווידער פאַרן אויפן זעג און אויפן אייזן.

און קיינמאַל זענען הימלען געוועזן אַזוי חושך,
און קיינמאַל וועלטן אַזוי טויזנטפאַך פאַרשלאָסן,
און קיינמאַל איז אַ פאַלק אין זיין תּפילה דער לעצטער
נישט געווען אַזוי איינזאַם און פאַרלאָזן.

דו הייליק ליד פון חרובער היים.
אויף זשאָוור־דראַט געקרייציקטער דו, ניגון שטומער,
דו גוף צו הונדערט מאָל הונדערט געשענדעט,
דו צו טויזנט מאָל טויזנט — געלייטערטע נשמה.

דאָרט הענגסטו איצט אויף סקריפענדיקע דעכער,
ווי אויף די מאַסטן פון אַ דערטרונקענער שיף,
און רופסט צו הימלען בלוי אַזוי צעעפנט
פון די דערטרונקענע דעם ממעמקים־רוף.

און היינט גייט ווי דעמאלט אונטער די זון
אונטער פעלדער, אונטער מאַרישין, *
און דו טוליעסט זיך היינט, ווי נ'א זעגל פאַרשפינט
אין אַ צעריסענער, אַלטער גאַרדין.

און פלאַטערסט אין ווייסן אַשיקן שטויב
אַרויס פון בלינדע, אַנשוויביקע פענצטער
ווי אַ חלום אַ ווייסער, ווי אַ שלומדיקע טויב
איבער אַ שטאַט פון טויטע געשפענסטער.

און צעוויאַנעסט דיין וויסקייט איבער אַלע גאַסן
און הענגסט זיך אַן אַן יעדער ראַג,
ווי זי וואַלט אַ שטריק, אַ צעקנאָפטע געוועזן
פון אַ שטומען דערטרונקענעם גלאַק.

און שלעפסט דיין שנור פון פאַרשוויגענעם ניגון
אַרויף, אַרויף צו דער געטאַ-בריק. **
און ווי אויף קלאַוישן — צעבראַכענע שטיגן
באַמבלען דייע צעריסענע שטריק.

---

* מאַרישין, אַ הינטערשטאַטיש-דערפל, איינגעגלידערט אין געטאַ. דאָרט
האַבן זיך געצויגן אַ פאַר גראַזיקע פעלדער. זומער פלעגן אין זי כאַטקעס
דאָרט וואוינען די געטאַ-מושלים אויף דאָטשע. דאָרט איז געווען דער אַלטער
יידישער בית-עולם, דערנעבן די באַן-ליניע וועלכע האָט אַוועקגעפירט טויזנט-
טער צו פאַרניכטונג.

** דאָס געטאַ איז געווען איינגעטיילט אין דריי קוואַרטאַלן, באַזונדער אַרומ-
געצוימטע מיט דראַט, צווישן די קוואַרטאַלן, אינמיטן וועג זיינען געפאַרן
שטאַטישע טראַמוויען, אויטאָס, פּוּלן, געבראַכט די איינציקע גרוסן פון
דרויסן, איין טייל פון געטאַ איז געווען פאַרבונדן מיטן אַנדערן דורך אַ
הילצערנער בריק.

און שפעטער ציסטו זיך און טראַגסט זיך העכער,
ביז צום קירכע-שפיץ אויף אַלטן מאַרק.
און שלייערסט אום אַלע מצבהדיקע דעכער
מיט ווייסן שטויב פון דיין געזאַנג.

און איבעראַל עס שוועבט דיין אַש, דיין אַטעם
און קייטלסט זיך מיט אים דורך אַלע טירן,
ביז פון אַלע לעכער קומען אַן די שאַטנס
און פירן דיך אויף דיינע נאַכט-שפּאַצירן.

און ווידער קומסטו אויף לאַטניטשע-געסל
דאָרט שטייט אַ הייזל מיט לאַדנס האַלב אָפּן,
דאָרט האָט אַ מיידעלע אַמאָל אַלף-בית געלערנט
און אַ טאַטע האָט זי בלימעלע * גערופן.

און ס'שטייט נאָך אַלץ דאָרט אונטערן פענצטער
דאָס ליידיקע וויגעלע פון איר ליאַלקע,
און צעשלאַבערט אויף אים, מיט אַרבל צעוואַרפן
ליגט דאָרט איר טאַטנס מאַרינאַרקע.

דאָרט וועבסטו זיך אַריין אין שווייגנדיקן וויגל
און דעקסט זיך מיט די פּאַלעס ביידע איבער.
און שטומסט, ביז נאַכט מיט שוואַרצע טיכער
קריכט אַרויס פון אַלע גריבער.

---

*אָזוי האָט געהייסן דאָס טעכטערל פונעם אומגעקומענעם געטאָ-דיכטער ש. ב.
שאַיעוויטש.

ס'איז נאכט שוין לאנג פאר טויטער בלימעלען
און נאכט פאר איר טאטן, דעם טויטן,
נור נישט פאר דיר, דו הייליקער ניגון,
דו ווערסט אין דער וויג ערשט געבוירן.

גייסט אויף פון א שטיקל פארשימלט פאפיר
אין טאטנס קעשענע פארבליבן,
גייסט אויף פון א לאנג שוין פארטרוקענטער טרער
צווישן שורות פארמעקט און צעריבן.

און פול ווערט דיין אשיקע וויסקייט מיט גוף
און רויט ווערט די נאכט יענע וויסטע;
גייסט אויף מיטן ממעמקים גערוף
פון טויטן געטאָדיכטער.

און דו גייסט אויף מיט פרייד,
און דו גייסט אויף מיט ליבע,
און גייסט ארויס פון שטויב
און שטייגסט אריבער גריבער.

און דו צעוויגסט די ערד
מיט דיין געציטער,
און דו צעברעכסט די שווערד
פון אלע אלטע געטער.

און פירסט די מידע ערד
ארויס פון אלטן מדבר,
און לייענסט פון אלע בערג
די נייע עשרת הדברות.

און מיט דיין יעדן קרעכץ ציטערן דורות,
און ס'גליט דיין יעדער טרער אויף זייערע באַקן :
אַט שטייען זיי אַליין אויף שייטער פייער
און רופן דיין גערוף פון ממעמקים.

דו אָפענער ניגון באַפרייטער
דו הייליק געשענדעט ליד.
טראַג זיך ווי די נשמה איבער אַ קבר
גיי אויף ווי די שכינה איבער אַ וויג.

נישט די לעצטע זיינען זיי געוועזן
און נישט אויף אייביק זיינען זיי פאַרגאַנגען.
אין אונדזער זיין וועלן זיי לעבן
און אויפגיין אין אונדזערע געזאַנגען.

פון יענעם כתב, פון יענעם ציטער,
פון יענער טרער אויף שימלענדיק פאַפיר —
עס פירט דיין הויך און יעדער אַטעם
דער ניגון־ווינט אַהער צו מיר.

טאָ רוף איך דיך פון טיפענישן, דו מיין ליד
גיי אויף פון זייער אַש און זייערע ביינער ;
קום אַריין אין מיין יונגען, צעפיבערטן גוף
מיט זייערע נישט דערחלומטע בענקשאַפטן און נישט
דעריאַמערטע געוויינען.

און אייביק זיי אין מיין יעדן טאָג.
און הייליק אין מיין יעדער שורה.
גיי אויף אין מיין יום־טובדיקן בלוט
מיט גרינער האַפנונג און מיט גבורה.

בריטל, סעפטעמבער 1946.

טאַטע

בין היינט אויפגעשטאנען אינדערפרי
מיטן טעם פון דיין נאָמען אויף די ליפן.
כ'האָב דערפילט דאָס וואָרט,
און דעם גלי פונעם ליד.
כ'האָב פאַרשטאַנען: שוין גענוג,
איצט איז צייט צו פאַרלעשן
די סיווי טויטע זון פון מין טאָג
און די צאָפלענדיקע פרייד,
פאַרסמען מיט מין קלאָג.

טאטע.

כ'בין היינט אויפגעשטאנען אינעם מאַרגן
מיט אויסגערוטע בליקן צו דעם טאָג.
אין-האַרצן ערגעץ ווידער שוין פאַרבאַרגן
אַ נייער, אויפגעבליטער סוד,
ביסטו געקומען מיט דיין שאַטן
אַנטקעגן צו מיין זון-באַגאַלדט געזיכט
און האַסט גערופן מיט די טריבע, גוטע אויגן :
— טאַכטער, גיב מיר אַפּ מיין ליכט!
האַסטו ארויסגעריסן אַלע ביימער
און די גראַזן אונטער מיינע טריט,
וואָסט צעטריפט אויף אַלע שטיינער
גליווער פון דיין טויטן בלוט.
טאטע.

הייטע זענען מיינע נעכט, און טיפּע ;
טיף, ווי ס'ציטער פון מיין יונגן לייב,
האַסטו פאַרשניטן מיר ס'געזאַנג פון לעבן
און אַנגעבראַכט ס'געזאַנג פון טויט.

און כאַטש ס'איז זיס דאָס ברויט, וואָס כ'קיי,
דאָך ווערגסטו מיך אין יעדן ביסן.
דו בייסט זיך איין מיט הונגער אין מיין פרייד,
דו בייסט זיך איין אין יעדן מיין פאַרגעסן.

נור האָב קיין מורא, ס'איז דער סם
מיר זיסער ווי דער יום-טוב-האַניק,
איך ציטער איבער אים און זויג
די טראַפנס פון דערמאַנען.

נור האָב קיין מורא. כאַטש ס'טוט וויי,
ווען קומסט און פויקסט מיר אינעם האַרצן, —
דאָך הייליק־זיס איז יעדער פיין,
כאָטש איינגעהילט איז זי אין שוואַרצן.

ווייל סיווי ווייס איך, טאַטע,
וואו כ'זאָל היינט נישט שפּאַנען,
איז עס דער עולה־רגל־וועג צו דיר.
פּונדאָנען ס'זאָלן מיינע טריט נישט קומען,
קומען זיי פון דיר, פו דיר...

אין אַלע דופטן הויכט דיין אַטעם,
אין אַלע ערזן רוט דיין הייליק לייב,
אין אַלע טעג און נעכט גייט אויף דיין שאַטן
און שטויבט מיט אומעט אויף מיין פרייד.

כ'זעל קיינמאָל קלאַג־לידער נישט זינגען אויף דיין קבר.
ס'זעט קבר דיינס מיר זיין דער איבעראַל.
און ווייל כ'זוייס ניט וואו ס'ליגט דיין געביין און אבר,
וועל איך באַוויינען יעדער באַרג און טאַל.

און כאַטש כ'זעל מער קיינמאָל דיינע פינגער,
נישט פילן אויף מיין הייסן מיידל־קאַפּ!
און דו וועסט מער מיט ווערטער שטילע
נישט אויפמאַכן דעם וועג צו גאַט.

דאָך וועל איך, טאַטע, מיט דיר שפּאַנען,
דיין ניגון וועט מיר ברומען אין באַגלייט.

און אויב כ'זועל הייליקייטן ערגעץ וואו געפינען,
וועלן מיך ברענגען צו זיי דיינע טאטע-רייד.

בריטל, דעצעמבער 1945.

* * *

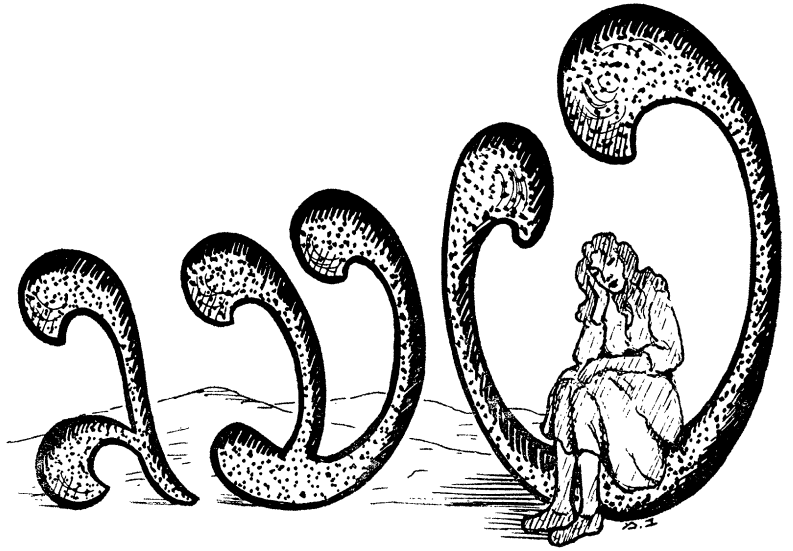

זוי שטיל שווימט דער וואַלקן איבער מיין קאַפּ.

און שטיל איז די ערד,
פון צווייגן פאלט בליעכץ אין מייאיקן סאַד,
און פאַרוועלקט.
אַ מאַמע רופט אירע קינדער אַהיים
פון טויאיקן פעלד.
בין־השמשות וויקלט אין נעפלען שוין איין
די פעלזיקע בערג.

איך שטיי צווישן הימל און נאַכטיקער ערד
און איך שווייג.
און עס רופט נאָך צוריק מיך דער יאַמער,
וואָס כ'האַב נישט דערוויינט,
און הייס נאָך דאָס ליכט אין מיין אויג,
וואָס האָט נישט דערברענט,
און ס'ציטערן שטיל מיינע נאָך נישט
דערצערטלטע הענט.
שטיי איך אַזוי צווישן הימל און נאַכטיקער ערד
מיט מיין טאַג
און ס'רופט מיך דאָס אָפענע ליד,
וואָס כ'האַב נישט דערזאָגט.

טעג...

(פראגמענטן פון א טאג-בוך)

בערגן בעלזא, 6 מיי, 1945

וואו ביסטו טאטע? וואו ביסטו טאטע?

היינט איז דאס ערשטע מאל ווי איך נעם די בליי אין האנט.
עס ציטערן מיינע פינגער איבערן ווייסן פאפיר. וואו איז דיין
ווארעמע, זיכערע, האנט וואס זאל ארומנעמען מיינע פיבערדיקע
פינגער און עפענען פאר זיי אויפסניי דעם סוד פון אונדזער הייליקן
אידישן אלף- בית?

אזוי ווי אמאל, ווען כ'בין געווען א קינד. דינע ברייטע ארעמס
האָבן אונטערגעשפארט מיין קאָפּ, דיין וואַרעמער אַטעם האָט גע-
צערטלט מיינע באַקן. דו האָסט געפירט מיין האַנט איבער ווייסע,
זויבערע שורות. „טאָטע“ האָבן מיר געשריבן און ס'איז אויפ-
געגאַנגען אַ ליכט פון די פיר קליינע אותיות, ביז דאָס וואָרט האָט
נשמה באַקומען. ביז כ'האָב אין אים דיין שמייכל דערזען. „טאָטע“.

איך זיך ביים פענצטער. אַ גרויסער בוים שטייט אינדרויסן.
זיינע צווייגן גרייכן צו אונדז אויפן צווייטן שטאַק און נאָך העכער.
ס'איז אַ קאַשטאַן-בוים. ער איז גרין מיט דער לויטערער גרינקייט
פון פּרילינג. ער בליט. אזוי פיל ביימער געזען שוין... אזויפיל
גרינע ביימער... ס'איז דער ערשטער בוים, וואָס איך זע. איך וויל
שרייבן: „גרינער בוים“, נאָר ער האָט בלעטער ווי פינגער. מילדע,
גוטע, צערטלענדיקע. דינע פינגער...

און איבערן בוים הענגט דער הימל. אין זיין צעשוואומענער
שיינקייט פלעגט אמאל זעגלען דאָס שיפל פון מיינע לויטערע,
קינדישע חלומות. אין זיין פאַרמאַכטער פינצטערניש, צעהאַנגען
איבער שטעכל-דראַטן, פלעגט שפעטער זיך תהומיק פארלירן די
לעצטע האַפנונג פון מיין מידן האַרץ.

און היינט זע איך דעם הימל. ערשט היינט. ער איז לויטער.

בלוי... מסתמא איז עס א געוויינלעכער, פשוטער בלויער הימל, וואָס מען דאַרף אים שוין גאַרנישט באַמערקן. פאַר מיר איז עס דער ערשטער. ווי אַמאָל ביי דעם ערשטן מענשן, וועלכער האָט פלוי צים גאָט דערזען און געפאַלן זיך בוקן צום בלויזען תהום, צו דער שיינקייט איבער זיין קאַפּ. איך וויל שרייבן: „ווי שען ביסטו, בלויזער הימל!“, נאָר עס שווימען מיר אַנטקעגן דיינע אויגן די קלאַרע... איך פיל דיינע ברכות און דיינע טרוימען, דיינע שמייכלעך און בענקענישן, וואָס האָבן אומגעהויכט מיין קאַפּ, ווי בלויז לויטערקייט.

אונטן, קעגנאיבער מיין פענצטער איז אַ געפילדער. ס'איז גאַרנישט, מען טיילט זופן, יעדער וועט באַקומען. דער אומרו פון די מענשן איז נישט דער היינטיקער, ער איז נאָר פון נעכטן, זיי ווייסן אַלע, אָן קיינער וועט נישט אַוועקגיין אָן אַ ביסל זופּ. אָן נישט דאָ, וועט זיין ביי אָן אַנדער פענצטערל, און דאָך וויל מען וואָס שנעלער צוקומען. כאָפּן דעם טאַפּ מיט זופּ און אַ מיט טאָן מיטן לעפל...

אַט שטייט אַ מאָן קעגנאיבער מיין פענצטער. ערשט זיך אַרויסבאַקומען פון מענשן־קנויל מיט אַ טעפל זופּ. ער גייט נישט צו זיך אין צימער. ער זעצט זיך נישט ביי קיין טיש. אַנגעשפּאַרט אונטערן מויער, זופּט ער אין איילעניש פון טאַפּ. אַ ווי ער איז הונגעריק! פון יאָרן שוין, און זיין פיבער איז אויך דער פיבער פון יאָרן. ער איז אויסגעדאַרט; אַ שווערער כאַלאַט הענגט אַראָפּ פון זיינע אַקסלען און גרייכט אים כמעט ביז די קנעכל. צווישן איין זופּ און אַנדערן ווישט ער מיטן אַראָפּהענגענדיקן אַרבעל דאָס פנים. ער איז דעריאָכמעט. נאָר אַזוי פריידיק. איך זע זיינע בליקן, וואָס טאַנצן נחתדיק פון טעפל צו אַלעם, וואָס רינגלט אים אַרום. די בליקן — זיי מאַכן קאַזשלקעס איבערן גראָז וואָס שפּראַצט אונטערן הויז. זיי שפּרינגען איבערן קאַשטאַנבוים נעבן מיין פענצטער. יומטובדיק, לעבעדיק, וואָס טראַכט ער, דער מענש, דער ייד, דער אויסגעמוטשעטער, דער אויסגעמאַרכטער? ער טראַכט איצט מסתמא גאַרנישט. און דאָך ווייס איך, זיינע גלידער ווייסן עס אויך, זיין גוף ווייס עס אויך; עס וועט באַלד אַראָפּגעשליידערט

ווערן דער שוואַרצער כאַלאַט, באַלד וועט אַנוואַקסן פלייש אויף די ביינער. דאָס לעבן איז דאָ.

איך פאַרזשמוּרע די אויגן, איך רוק אָפּ בכיון פון זיך די נאַענטקייט פון דעם מאַן אַנטקעגן מיין הויז. און אַט זע איך דיך... דאָס ביסטו... דאָס גייט אויף דער פּח אין דיינע גלידער... דו לעבסט... אפשר שטייסטו איצט ערגעץ אַזוי אַנגעלענט אָן אַ מויער און עסט דיין מיטאָג? איז עס מעגלעך? איך פרעג מיין האַרץ. עס פיבערט אין אומזיכערקייט...

7-טער מאָי.

וואוהין איך זאָל נישט אויפהייבן מיינע בליקן, זע איך דיך. פון וואָס איך זאָל נישט אָנהייבן טראַכטן קום איך צו דיר. וואו ביסטו טאַטע? וועל איך קענען אַמאָל אַרומנעמען דיין קאַפּ און בעטן דיך; זיי מוחל. איך האָב אַזוי ווייניק גוטסקייט דיר געשאַגן-קען אין די צעהיצטע טעג פון מיין פאַרגאַנגענעם זיין. אַזוי זעלטן דערציילט דיר פון דעם וואָס פילט מיך אויס. דו ביסט געווען דורשטיק אויף מיין יעדער וואָרט און איך האָב עס דיר געקאַרגט. וואו ביסטו טאַטע, כ'זאָל דיר אַלץ דערציילן?

האַסטו געהערט די סאַלוע-שאַסן וואָס האָבן אַנגעזאָגט דער וועלט די שעה פון רו? פרידן וועט זיין. עס וועלן קומען טעג, צו וועלכע דו האַסט אַזוי געבענקט אינעם חושך פון אונדזער געטאַלעבן. האַסטו זיך דערוואָרט? די אומזיכערקייט פייניקט. מיין האַפנונג איז נאָר דער גלויבן אין אַ נס. ביסט געווען מיד נאָך די פינף יאָר געטאַ. און איצטער ווייט פון אונדז, צו האַסטו געקאַנט נאָך אויסהאַלטן פרישע מערדערייען? און אפשר האַט נאָר די בענקשאַפט געהאַלפן דיר אַלץ איבערטראַגן, אַלץ אויס-האַלטן? טאַטע, מיר זענען דאָ, דאָס פייער טליעט, דו פעלסט צו אונדזער פרייד...

8-טער מאָי.

עס איז שוין נאָך אַלעם. די פרייהייט איז געקומען. זי האַט

א פראזאאיש פנים. קיינער איז פאר פרייד נישט געשטארבן.
קיינער האָט פאר התלהבות נישט פארלוירן דעם זינען. מיט אַוויי-
פיל טרערן באַשאַנקען זי אין די הזמות, מיט אַוויפיל שמייכלעך
אומגעקראַנצט די בענקשאַפט צו איר. איצט שטייט זי ווי אַ
בעטלערין פאַר אונדז. נישטאָ מער וואָס איר צו שענקען . . .
ווי מעכטיק האָבן מיר זי גערופן אין די פינצטערע טעג; מיט
וויפיל קראַפט האָט איר ווייטער שימער אַנגעפילט אונדזערע
דאָרע לייבער. איצט איז זי דאָ, אַן אמת'ע, אַ ווירקלעך-נאַענטע...
זי ווינקט אונדז אַרויס פון יעדער ווינקעלע, זי פילט אויס אונדזער-
רע אויגן. מיר זעען זי נישט. זי בעט ביי אונדז; רירט מיך אַז...
זי חלשט; קוויקט זיך מיט מיר... מיר זעען מיר. דער נעכטן
פלאַטערט ווי אַ שפאַרבער איבער אונדז און פאַכעט מיט שוואַרצע
פליגלעך. ער צעפרעסט מיט דערמאָנונגען אונדזערע טעג. ער
פארס'ט מיט שרעק אונדזערע נעכט. אַרימע, אומעטיקע פריי-
הייט. צו וועט זי אַמאָל האָבן די קראַפט אונדז פון די שאַטן-
פליגל צו באַפרייען?

פלעדערמיז פליען פאַרביי פענצטער.

פליגלעך פלאַטערן אויס דעם טאַנץ פון געשפענסטער...
מיין אומפארענדיקט געטאָ-ליד לאַזט מיך ניט רוען. עס האָט
מיך באַגלייט אין מיין געפאַנגענשאַפט, מיט אים אויף די ליפן
האַב אין די ווינטער פאַרטאַגן געדערעפטשעט דורך שנייען
צו דער אַרבעט. איך האָב עס מיר אויפגעשריבן מיט אַ בליי
איבער מיין פריטשע און ווייטער געוועבט אַ פאַר שורות. אַבער
אין מיר מאַנט עס נאָך פסדר. עס נאַגט.

איך הער דורכן פענצטער די שטים פון מעגאפאָן. היינט איז
דער קריג אַפציעל געענדיקט. וואו ביסטו טאַטע כ'זאָל דיך קענען
ארוּמנעמען?

...די לופט ציטערט מיט ווייטע סאלווע שאַסן. איבערן הימל
דרייען זיך לייכטע קרייזלעך רויך. מיר באַערן די פייערלעכע
מינוט מיט אַ שטיקעל טרוקן ברויט. מיר האָבן גאַרנישט בעסערס.

10-טער מאָ

ווען איך עפן די אויגן ביינאכט זע איך פאַר מיר די מאַמע און העניצען. זיי ווישן מיר דעם שווייס פון שטערן און פּרעגן מיך כסדר וואָס איך מאַך. מיר ציטערן איצט איינע איבער דער אַנדער רער. איך וויל זיי באַרואיקן, איך וויל זיי זאָגן, אָו מיר דאַרפן מער נישט שרעקן. מיר זענען דאָך שוין פריי... איך טראַכט אָבער, צו וועט אונדז ווער קענען באַשיצן פון טויט אין אונדז אַליי? ניין, מיר זענען נאָך אַליץ אומבאַהאַלפן. כ'האַב היץ, אפשר בין איך פאַרקילט און אפשר... טיפּוס?

13-טער יוני

פיר וואָכן האָט אַ פיבער געזיידט אין מיין בלוט, געברענט אין די אויגן און פאַרשלייערט מיין מוח. דער טיפּוס האָט געש-פילט מיט מיין גוף און גשמה. פון אונטער תהומיקע בערג זיינען מיר אַנטקעגן געקומען מיינע טייערע, זיי האָבן גערעדט צו מיר זייערע אמאָל-געזאָגטע רייד. געשמייכלעט זייערע אַמאָליקע שמייכלען און האָבן געטענהט מיט מיין לעבן, אַרויסגעוויינט פון מיינע אויגן, מיינע שמאַלע, ביינערדיקע הענט האָבן זיי גע-זוכט אינעם לערן אַרום. כ'האַב זיי אַרומגענומען אין דער לייד-קייט. געטוליעט מיינע לעבעדיקע, אַנגעשוואַלענע ליפן צו זייערע אומלייביקע פּנימער. געפירט מיינע אויסגעצויגענע, דאַרע פינגער איבער די קודלעס פון דער שוויסיקער נאַכט און געמיינט, אָו איך גלעט זייערע האָר. כ'האַב געפילט, ווי עס זעצט מיר אין פנים צוריק מיין אייגענער, פלאַמיקער אַטעם און געמיינט, אָו דאָס הויכן זיי אין מיינע באַקן, זיי זענען אַלע געווען מיט מיר. אַט האָב איך געזען מיין פריינט יעקב באַרענשטיינען אין יענעם ווינטער טאָג, ווען ער האָט זיך געגרייט אין וועג אַרײַן. זיינע אויגן האָבן געפלאַמט; — זייט נישט אומעטיק, חברטע, מיר וועלן זיך טרעפן... און מיטאַמאָל האָבן זיך מיינע ליפן צעצייטערט; קומט מיט מיר, חברטע, מירן מאַכן אַ לאַנגן שפּאַציר... איך גיי, איך גיי, — האָב איך אים אַנטקעגנגערופן. נאָר מיין חבר קובא ליטמאַנאָ-וויטש האָט מיך אַנגעכאַפט פאַרן האַנט; —ברענג מיר אַן עפעלע...

כ'האב אים באגלייט צום בית עולם. מיט אונדו זענען געווען אלע חברים. פון ווייטע סטעזשקעס איז אנגעקומען אסתר'ל מיט מאניעקן. זיי האבן זיך געהאלטן פאר די הענט און געלאפן צו אונדו. — ווארט — האט אסתר'ל געשריגן. זי האט מיר א לאך געטאן אין פנים; איצט ווייסטו שוין, אז איך האב גישט קיין צייט? מאניעק האט זי גענומען אויף די הענט און זי אריינגעלעגט אין קבר ווי אין א בעט און אליין זיך געלעגט דערנעבן.

איך האב זיך געשארט צו דער וואנט פון מיין שפיטאל־בעטל און געמאכט פלאץ פאר זיי אלעמען. אבער זיי האבן מיך אין פיין קייט אלץ מער געפרעסט צו דער קאלטער מויער. און פלוצים זיינען זיי אלע צו מיר גוט געווארן. כ'האב געזען ווי די גאנצע געטא־גאס קומט אונדו אנטקעגן אין א יומטובדיקן געמיטלעכן שפאציר. דאן איז ער אויך אנגעקומען. בונים שאיעוויטש. כ'בין ווידער געווען אליין. מיין בעט האט זיך געהוידעט ווי א הוידעל־קע אויף א לאנגער שנור, וואס צעוויגט זיך פון הימל ביז תהומען, פון לעבן ביז חלום, פון חלום ביז טויט. בונים איז געשטאנען ביים פענצטער פון מיין שפיטאל צימער. ווי ער פלעגט שטיין ביי זיך אינדערהיים אויף לאטניטשע 14. די הענט אין די קעשענעס, די גרויע אויגן פארזשמורעט אונטער די ברילן גלעזער. ער האט געקוקט דורכן הימל, דורך מיר, און נאך ווייטער. — כ'בין אומ־געקומען — האט ער געזאגט. ער האט אנגענומען דעם ראנד פון מיין בעט און עס א שליידער געטאן. די ערד האט זיך צע־וויגט, דער הימל האט זיך צעשוידערט. אין מיין לייב האט געגליט די שרפה פון דער אונטערגייענדיקער זון. כ'האב אויסגעטון זיין ברוינע, געקעסטעלטע מארינארקע, וואס כ'האב געטראגן אויף זיך און געפאכעט מיט איר פון מיין הוידעלקע. אזוי לאנג, אזוי לאנג, אזוי אומאויפהערלעך לאנג, ביז מיינע הענט האבן זיך אב־געריסן פון לייב און אזוי איינגעקלאמערט מיט אלע מיינע פינגער איז די מארינארקע געפאלן אין א טיפקייט, אין א נאכט... כ'האב געוואלט אראפקוקן אונטן, זען וואו זי פאלט, וואו עס פארשווינדן מיינע הענט מיט איר, אבער טרערן האבן פארנעפלט מיינע אויגן. זעבן מיר האט געוויינט דער טאטע, זיינע ליפן זענען געווען ווייס

און צוזאמענגעוואקסן און דאך האָב איך געהערט זיין שטים : — טאַכטערשי, איך האָב דיר געבראַכט אַביסעלע זופּ; שיטערע קאַר-טאַפעלעך, צעקאַכטע, געשמאַלצענע און אַ מיירעלע, אַ יונגיטש-קעס צעריבן אין אַ צימעס... נעם עס... עס.. מאַך אויף דאָס מויל. זע, ווי עס שמעקט... דער טעם פון עפעס זיסעס, דערקוויקענדי-קעס האָט מיר געעפענט אויף אַ וויילע די אויגן. ביים בעט איז געזעסן מיין געראַטעוועטע מאַמע. זי האָט געפליסטערט. כ׳האַב נישט געהערט אירע רייד, און דאָך האָבן זיי געטריפט מיט באַלזאַם אויף מיין נשמה. די טרערן פון אירע מידע אויגן האָבן געקילט מיין גליאיקן גוף. צופוסענס פון בעט איז געשטאַנען מיין אויס-געדאַרטע, פאַרפייניקטע שוועסטער. ווי אַ דין, קראַנק צווייגל האָט זי זיך געוויגט איבער מיר. אירע אויגן האָבן געפלאַטערט צעשראַקן פול מיט תפילה און געבעט. כ׳האַב געמוזט לעבן. עפעס אַ געבענטשטע גערעכטיקייט האָט מיך אָפגעשווינט פאַר זיי און זיי פאַר מיר. כ׳וואַלט געוואַלט דערדאַזיקער גערעכטיקייט אַפ-צאַלן אַ חוב, כ׳וואַלט געוואַלט איר אָפצאַלן פאַרן גרויסן אומ-רעכט פון אונדזער איינזאַמקייט.

18-טער יוני.

איך בין שוין כמעט זעקס וואָכן אין שפיטאַל. ווידער צוריק געקומען צום לעבן. דער קערפער פרייט זיך — די נשמה וויינט. מיר דוכט זיך, אַז נישט דער קערפער, נאָר זי, די נשמה, איז דאָס אזוי קראַנק געווען. הילפלאַז. האַפנונגסלאַז. איך פיל מיך ווי איינער וואָס קומט פון אַ פינצטערן קעלער פלוצים ארויף צום ליכט. ער איז באַרוישט, ער פאַרושמרעט די אויגן, ער האָט נישט קיין כח די גאַנצע העלקייט אַנצושלינגען אין זיך.

ס׳איז פּרילינג. פּרילינג פון דער באַפרייאונג... די זון אַטעמט מיט לעבן... און דאָך... אונטער אירע צעבלויטע הימלען איז לער. אירע אַרעמס זוכן אומזיסט אַזוי פיל געזיכטער, אַזוי פיל לייבער. נישטאַ. זיי נעמען אַרום די ליידיקייט און אין איר וואו נישט וואו אַ פאַר איינזאַמע, פאַרדאַרטע גופים.

איך פיר א דאפעלט לעבן. איינס א דינס, א צאפלדיקס, א יונגס און שטרעבענדיקס. דאס צווייטע א טיפס, א צעווייטיקטס אבער א פולס. דאס ערשטע איז פארשעמט און שולדיק, דאס צווייטע איז צעשטורעמט, צעברויזט און פארפייניקט. דאס ערשטע ציטערט אויפ'ן שוועל פון צווייטן, גייט קיינמאל נישט אריין אין דעם צווייטנס טיפענישן. אבער דאס צווייטע רייסט זיך אריין אין דעם צאפלענדיקן, יונגן לעבן און צעשטערט. פארניכטעט און פארסמט יעדער שוואכסטע פרייד. עס פאדערט אומאויפהערלעך, עס פארלאנגט...

20-טן יוני.

איך לערן מיך גיין! די מאמע האט מיך היינט אראפגעפירט פון די שטיגן ארויס אין דרויסן. זי האט אויסגעזוכט אן אלטע קאנסערוון-פּרשקע און מיך אויף איר אַנידערגעזעצט. א שאַד, וואָס אַרום מיר איז געווען אזוי שמוציק. פאַפירן אַנגעוואָרפן איז בעראַל, ליידיקע קאַסטנס, צעבראַכענע שענק און בעטן האָבן פאַר-פלעקט די לויטערע גרינקייט פון גראַז. פאַרוואָס איז נישט זויבער אַרום מיר? פאַרוואָס שפּילט נישט קיין אַרקעסטער צום ריטם פון מיין האַרץ? פאַרוואָס איז אַלץ אזוי גלייכגילטיק? איך לערן מיך גיין! נאָר דער הימל האָט זיך אויסגעפּוצט מיט אַ צעבלימל-טער זון. איך קוק צו אים אַרויף. כּיבין ווידער מיט אים חבּר! ווידער צעוויקעלט זיך מיין חלום איבער זיינע טיפענישן. ס'איז גוט צו לעבן. ס'איז געשמאַק מחיהדיק. איך וויל פון גאַרנישט טראַכטן. איך וויל מיין לייב זאַל פול ווערן, מיינע פּיס זאַלן קראַפט באַקומען. כּווייל זינגען, כּווייל זיך טאַרען אין גראַז, כּווייל קענען לויפן אַ צעיאַכמעטע איבער פעלדער. וואָס שנעלער... שנעלער...

העניע האט מיר געבראכט א צווייגל בליעכטס. איצט ליג איך אויפן בעט, גליקלעך ווי א קינפעטארן. דאס צווייגעלע שטייט אויפן פענצטער אין א פלעשל. ווען כ'וועל אומדרייען דעם קאפ וועל איך עס זען. נאָר איצטער האָב איך נישט קיין כּח. שפּעטער אַביסל.

23-טער יוני.

פלעדערמיז פליען פארביי פענצטער,
פליגלען פלאטערן אויס זעט טאָנן פון געשפענסטער.

דידאָזיקע שורות פייניקן מיך. דאָס האָט געזאָלט זיין אַ פּאָע-
מע פון אונדזער גורל־וועג. איך זע בונים שאַיעוויטשן ביים פענצ-
טער פון זיין צימער. מאַרגן גייט ער אין וועג. אין די טונקעלע
ווינקלען פון שטוב ליגט נאָך דער אַטעם פון זיינע נאָענטסטע,
וואָס זענען אַוועק. באַלד וועט ער אויך גיין. דער לעצטער. אַ
גאַנצן שטאַם פירט ער מיט זיך. קיינער וועט זיי נישט דערמאָ-
נען, קיינער וועט אים נישט דערמאָנען. נאָמענלאָזער אונטערגאַנג.

טיף אין מיין אומבאַוואוסטזיניקן לעבן זענען זיי אַלע דאָ.
זיי וועקן מיך אין די נעכט, באַפאַלן מיך טיילמאַל אומגעריכט אין
מיטן פון אַ צו זאַרגלאָזן געלעכטער מיינעם, אין אַ צו גליקלעך
איבערגעלעפטער רגע. אָבער ווען איך וויל זיי אויפלעבן, ארויס-
פירן פון זייער פאַרבאַרגעניש, איז גענוג אַ וואַרימער ווינטל־הויד,
אַ שימער פון דער זון, און ס'צעגיסט זיך אַ ווייטאַק איבער די
גלידער און עס באַפאַלט אַ מעכטיקער פאַרלאַנג צו אַנטלויפן פון
זיי, צו פאַרגעסן.

כ'זוייס, אין יענע טעג, ווען כ'האַב געזאָלט טיילן זייער אומ-
קום, האָבן זיי מיר נישט וויי געטאָן. זיי זענען געווען מיט מיר.
נישט אין זייער רעאַלן, געשטאַלטלעכן זיין, נאָר אין זייער וועזן.
ערגעץ אויף אַ וועג האָבן זיי זיך אָפגעשיידט פון מיר, ערגעץ אין
אַ רגע מיך פאַרלאָזן. כ'בין געגאַנגען צום לעבן, און איצט ווען
איך טראַכט פון זיי, ווען כ'דערמאָן זיי, צערייסט מיך עפעס,
איך פיל ווי דער ווייטאַג פאַרניכטעט מיך. און איך בעט עס זאָל
קומען מיר העלפן אַ קראַפט אַ מעכטיקערע ווי דער ווייטאַג. איך
וויל מיט זיי לעבן, איך מוז זיי דערמאָנען, און כ'בעט די צייט
זאָל נישט פאַרווישן דעם מינדעסטן שטריך, מיין זכרון זאָל זיין
איביק פריש און גרייט מיר צו דינען. כ'האַב מורא, אַז אַזוי וועט
נישט זיין. נאָר די בענקשאַפט, זי וועט איביק, אַן אויסגעהונגער-

טע פייניקן און וואָס שפעטער, אַלץ מער וועט זי בלייבן אומבאַ-
האַלפֿן. דער זכרון וועט איר נישט דינען, ער וועט נישט קענען
אויפלעבען די אלע קלייניקייטן, די מינדעסטע שימערן, די צאָפֿ-
לענדיקע, דינע שטריכן, וואָס אליין באַדייטן זיי גאַרנישט, אָבער
צוזאַמען גיבן זיי די פאַרם, וואָס הייסט לעבן. עס וועט בלייבן דאָס
אַלגעמיינע, צעשוואומענע, אַ ווייטע פאַרשטעלונג נאָר פֿון אַ ווירק-
לעכקייט, וואָס איז אַמאָל געווען און היינט איז זי נישטאָ.

24-טער יוני.

געהאַט א קאַשמאַרנעם חלום. אויפגעריסן זיך פֿון שלאָף מיט
אַ געשריי. מען האָט אונדז געיאָגט. מיר זענען געלאָפֿן איבער פעל-
דער... אין מיטן פארלירן די מאַמע... כ'האַב געעפֿנט די אויגן
און לאָנג נישט געקאָנט קומען צו זיך. כ'האַב געזען אין דער
פינצטער דער מאַמעס בלייכע געזיכט און מיר נישט צוגעגלויבט.
ניין, מען דאַרף שוין נישט איבערגעץ לויפֿן. עס איז שוין נאָך
אַלעם. אַ גאַנצן טאָג בין איך ווי אין פיבער. אַלע וויילע ציטערט
עפעס אויף אין מיר קעגן מיין ווילן, קעגן מיין פאַרשטאַנד.

26-טן יוני

וואָס פאַראַ טעג מיר האָבן! אַלץ איז גרין אַרום. פֿון די ביימער
פּאַלט בלייכעטס. ווייסע טעפּיכער אונטער יעדן בוים. די ביימער
וואָס שטייען נאָך אין ווייסן זעען אויס ווי בעל-תּפּילות וואָס גרייטן
זיך געלייטערטע אַראַפּצונעמען די טליתים. וואָס רעד איך? פּשוט
ביימער, וואָס פארלירן זייער בלייכעטס. צו קען מען עס דען מיט
עפעס נאָך פאַרגלייכן? עס דאַרף תּפּילה טון דער וואָס קוקט אויף
אַזאַ הייליקייט. מיר זענען ווי קינדער. יעדן טאָג נייע אַנטפלע-
קונגען. די פּרייד פֿון דערוואַכונג מאַכט שפּור. ס'איז גוט צו
קענען אַטעמען, פּילן, זען, הערן. ס'איז גוט צו עסן. ס'איז גוט
זיך איינצובייסן אין אַ שטיק ברויט. ס'איז אַ ווילדע, כּמעט חיהשע
פּרייד און גלייכצייטיק אַזאַ הייליקע עבודה.

מיר טוען גאַרנישט גאַנצע טעג. דאָך ווייסן מיר נישט וואָס
דאָס הייסט לאַנגווייליקן זיך. אַ גרעזל, וואָס אַ שווערער שטיוול

האָט עס צעטרעטן האָט דאָך אזוי פיל צו טון ביז עס גלייכט אויס דעם רוקן, ביז די זאָפּטן הויבן ווידער אָן אין אים פולסירענדיק צו ריזלען.. מיר זענען ווי די צעטראַטענע גראָזן, און מיר זענען פארנומען מיט זיך. ס'איז אינטערעסאַנט. שפּאַנענד.

איך טראַכט פון פוילן, פונעם לאַנד פון מיינע קינדער-יאָרן. איך בענק צו די היימישע גאַסן פון מיין שטאָט. און וואָס וועט זיין, אָז איך וועל דאָרט קיינעם גישט טרעפן?

עס טויכט מיר אויף דאָס געזיכט פון מיין טאָטן. איך פיל אויף מיין באַק זיין האַנט, וואָס האָט מיך אין פאַרגעפיל געגלעט אויפן וועג צו אונדזער צעשיידונג. טאָטע, דיין וואַרימע האַנט. זי טוט מיר וויי. וואו ביסטו? וואו וועלן מיר זיך אַמאָל טרעפן אויף די וועגן פון דער וועלט? וואו וועסטו אונדז זוכן, וואו זאלן מיר דיך זוכן?

27-טן יוני.

היינט געווען אין וואַלד. ס'איז גוט וואָס מען האָט אונדז דאָ אַהער געבראַכט צום געזונט ווערן. און דאָך דוכט זיך מיר, אַז וואו מען וואַלט אונדז היינט גישט געפירט, וואַלטן מיר געזען שיינקייט... מיר וועלן אויף אייביק שוין פילן דעם טיפן, אמתן טעם פון יעדער זאָך, וואָס מיר זעען.

כ'האַב מיך אויסגעצויגן אין דער גאַנצער לענג מיינער אויף אַ קעמפּע גראָזן; פאַרוואָרפן די הענט איבערן קאַפּ. ס'האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז איך דעק צו די גאַנצע ערד. אַרום מיר איז געשטאַנען אַ געדיכטער ביימער-קרייז. אויבן איבער מיין קאַפּ האָבן זיך די צווייגן-קרוינען דערלאַנגט די הענט און געטאַנצט אין פלוין-גרינעם קאַראַהאַד אויפן יומטובדיקן הימל. מער איז גאַרנישט געווען און דאָס איז געווען אַלץ. די וועלט און דאָס לעבן. שפּעטער האָבן איך זיך אומגעדרייט מיטן פנים צו דר'ערד. אייב-גענורעט מיין קאַפּ אין די גראַז-טיפּענישן. דער זיסער ריח פון דער ערד האָט זיך אַריינגעריסן אין מיין לייב און פאַרשפורט די גלידער. כ'האַב אַנגעכאַפּט אַ גרעזל מיט די ציין און עס גענומען

קיינען... דארט אויף יענער זייט, אין שטעט און לענדער זיצן איצט מענטשן און טרינקען וויין. ארעמע נארעגנים. זיי וועלן קיינ-מאל נישט קענען דעם טעם פון גראז.

28-טער יוני.

צוויי מיידלעך פון אונדזער צימער זענען די נאכט נישט אהיימגעקומען שלאפן. ערשט מיטאג-צייט זענען זיי געקומען, געב-ראכט פאפיראסן און שאקאלאד. זיי האבן ביידע נאך נישט קיין צוואנציק יאר. די ענגלענדער מיט וועלכע זיי האבן פארבראכט זענען די ערשטע מענער, וואס באוואונדערן זייער פרישע, ערשט-אויפגעשפראצטע ווייבלעכקייט. זיי זענען נישט די איינציקע אין לאגער. דער וואלד איז פול מיט צעווארפענע פארלעך. אויף אלע סטעזשקעס און וועגן שפאצירן זיי. מען הערט ווידער יענע לאנג נישט געהערטע פרויען-געלעכטערס. געלעכטערס פאר מענער.

טיילמאל הערענדיק אזא געלעכטער דוכט זיך מיר, אז אט באלד וועט עס זיך פארקייקלען אין א געוויי, אין א יסורימדיק געוויין פון א פארהלשטער אין בענקשאפט פרויען-נשמה, וואס וויל אין די אויגן, אין די הענט, אין די שמייכלען פון א פרעמדן מאן אפעגפינען כאטש אן אפשיין פון ענלעכקייט צו אירע לייב-דען-נאענטע, פארלוירענע מענער-געזיכטער. עס לויפן איצט די געלעכטערס ארום איבער אלע הויפן, איבער אלע צימערן. — זעט, כ'האב פארגעסן! רופן זיי צו דיר. ס'איז ענוג אריינצוקוקן אין זייערע אויגן.

די מיידלעך פון 18-19 יאר, זיי לאכן אמתדיק, אויפריכטיק, ס'איז אזוי קלוג דאס וואונדערלעכע לעבן. ווי עס וואלט מורא געהאט, אז דער קאשמאר וועט צעדריקן אט די יונגע-צארטע, נאר וואס דערוואכטע גופים; האט עס זיי אויסגעלערנט פארגעסן. לייכט... גוט פארגעסן. זענען זיי דען שולדיק וואס חלומות ברענ-גען זיי דעם אפשיין פון טאטע-מאמע בליקן, שמייכלען פון שוועס-טער-ברידער, אדער גאר די גרוילן פון נעכטיקער שרעק? אבער בייטאג פלאטערן צעוונגענע, פארשמייטע מיידלעך דורך אלע וועגן און הויפן צו יענע, וואס וועלן זיי לערנען די ערשטע רייד

פון ליבע; מיט פרעמדע ווערטער, אבער מיט פארשטענדלעכע געסטן און קושן. און אויסער דעם איז דאך גוט דער טעם פון שאקאלאד, וואס דערמאנט אין דער זיסקייט פון ווייט-נאָענטע קינדער-יאָרן.

טייל פרויען פארקויפן זיך צו די זעלנער פשוט, באוואוסט-זיניק, זיי ווילן עסן אַ שטיקל ווייס ברויט.

30-טער יוני.

מען וואלט שוין געדארפן פארשרייבן. פארצייכענען יעדער קלייניקייט, יעדער מינדעסטע דערינערונג פון דעם פארגאנגע-נעם. עס מאַנט עפעס... עס טרייבט. אבער ארום איז שוין און ליכטיק. ס'איז זומערדיק פריי. וואו נעמט מען די קראפט דאָס אלץ אַפצושטויסן פון זיך. ס'איז דאך מיין ערשטער זומער. איז ער נאך ווייניק פאַרסמט? איך לייג אָפּ פון איין טאָג אויפן אַנדערן.

איך טראַכט צו וועלן מיר אַמאָל האָבן א קינסטלעריש, אַרומ-נעמענדיק ווערק וועגן דעם פאָרגאָנגענעם. איך צווייפל דערין. איך דערמאָן זיך מיינע שמועסן מיט שאַיעוויטשן אין געטאָ. ער האָט געשריבן די גרויסע פאַעמע.

איך האָב אים געזאָגט: אַזאָ עפּאָפייע דאַרף מען שרייבן פון פּערעספּעקטיוו. נאָך אַ צייט. ער האָט דעמאָלט נישט געוואוסט ווי זיין פאַעמע וועט זיך ענדיקן, אָז זי וועט פלייבן אומפאַרענדיקט. ער האָט מיר געזאָגט: — פון אונדזער לעבן מוז מען שרייבן אַזוי. וואָס טו איך דען? איך לאָז טריפן אונדזערע טעג פון מיין פעדער. מער דאַרף מען נישט. — היינט ווייס איך, אָז אנדערש קען מען נישט. די פּערעספּעקטיווע וועט וואַקסן, זיך אויסציען. ווערוועט וועט קענען ברענגען דעם ציטער פון יענע געטאָ-טעג? פון אַזעלכע טעג קאָן מען נאָר שרייבן אין די הייסע שעהן פון זייער דויערן. מיט אַ קורצן, אַפּגעריסענעם אַטעם; ווי עס האָבן עס געטון די שרייבער און מאַלער פון געטאָ, ווען מען האָט דיס-

טאָנס קאָן מען נאָר געבן דעם שאַרבן פון גאַנצקייט. אַבער אַנע פּולס פון צאַפּלענדיק־צעפּיבערטע בלוטן.

צו קענען דען פּאַסן די אַנגענומענע קינסטלערישע פּאַרמען פאַר אַ בוך פון געטאָ? איז עס נישט קיין מאַסקע אויף דער רוי־קייט און אוממיטעלבאַרקייט מיט וועלכער מען דאַרף זיך צורירן צו דער טעמע? איז די פאַרם פון אַ קינסטלערישן ראַמאַן נישט צו עלעגאַנט, צו שלומדיק, צו רואיק און געמיטלעך? איך פיל דערין אַ באַליידיקונג פאַר מייע טייערע און פאַר מיר אליין.

און טיילמאָל טראַכט איך, אַז מיר האָבן זיך פאַרדינט צו האָבן אַזאַ מייסטער וואָס זאָל באַווייזן דעם וואונדער פון גיבן זיי אייביקן לעבן. אפשר וועט קומען איינער פון די וואָס האָבן זיך ערשט ארויסגעריסן פון דער נאַכט און שוין וועט ער גיין צוריק צו יענעם וועג, צו יענע אָפּגרונטן, צו יענע שרעקן כדי נאָך אַמאָל ערלעך און געטריי אַדורכצופיבערן יענע פיבערן און ברענגען זיי דער וועלט. אפשר וועט דאָס זיין אַזעלכער, וואָס איז געווען ווייט פון פייער און מיט אַ געזונטן גוף און נשמה וועט ער זיך איצט וואַרפן אין די פּלאַמען, כדי צו ברענגען דעם בראַנד פאַר דער וועלט. דער ערשטער, צו דער צווייטער, — דאָס וואַלטן געווען ריזן.

1-טער יולי.

ווידער געזען בונים שאַיעוויטשן אין חלום. ער האָט געשט־ראַלט מיט יענעם ליכט, וואָס פּלעגט תמיד זיך צעגיסן איבער זיין פנים, ווען ער האָט זיך געפרייט. מיר האָבן געשמועסט נישט מיטן מויל, נאָר מיט די געדאַנקען: כּיפּין זייער מיד — האָט ער געזאָגט — אַבער צופרידן. איך האָב אים געזען אין עפעס אַ הילצערנעם הויז. ער האָט פון ערגעץ ארויסגעשלעפט גאַנצע פעק מיט כתבים — האָסט זיי אָפּגעראַטעוועט? האָב איך אים געפרעגט — ער האָט געענטפערט אַ צעשטראַלטער — גענוג, בלויז „ישראל נאָבל“. ער האָט מיר אַנגעהויבן פאַרלייענען די פּאַעמע.

אָבער פּלוצים האָט ער זיך גענומען ווידער גרייטן אין וועג אַרײַן. איך האָב אים געזאָגט — מיר זענען דאָך שוין ארויסגע- שיקט. געדענקסט נישט ?

וואו ביסטו בונים, וואו זענען אונדזערע טייערע פריינט ? וואו זענען די דיכטער און מאַלער, די מוזיקער פון געטאָ ?

מיר פילן זיך איינזאַם. אַלע צוזאַמען און יעדער באַזונדער. וואָס זאָלן מיר טון מיט אונדזער געשאַנקענעם לעבן ? די וועלט איז פאַרמאַכט פאַר אונדז. ערגעץ גייט אָן אַ נײַ לעבן. בײַ אונדז איז די צײַט געבליבן שטײן. גרויסע טעג און נעכט פירן אונדז צוריק... צוריק. די וועלט שרייבט אויפּסניי די געשיכטע פון איר אומגערעכטיקייט קעגן אונדז.

5־טער יולי.

מענער קומען אָן פון איבעראַל. זײ זוכן זײערע פּרויען. בײַ יעדן קלאַפּ אין טיר ציטערן מיר אויף. יעדער ווײלע קומט אַרײַן עמעץ אנדערש. מען קומט אונדז פּרעגן. די אויגן פון די מענער בעטן זיך בײַ אונדז, חלשן — אפשר ווײסט איר דאָך עפּעס... דערמאַנט זיך, דערמאַנט זיך גוט. זײ שילדערן אונדז דעם אויס- זען פון זײערע טייערע. צו ווײסן זײ נישט, אָז דאָס בילד, וואָס זײ טראָגן אין האַרצן איז לאַנג שוין פאַרענדערט, אָז יעדער טאַג, פון די אַלע וואָס זענען פאַרביי, האָט עס אומגעוואַנדעלט נישט צום דערקענען ? מיר פּרעגן אויך. די מענער ענטפערן מיט צעשט- רײטע, אַפּגעריסענע פּראָזן. מיר זענען זײ מכבד מיט וואָס מיר קענען, אָבער זײ האָבן נישט קיין געדולד. רײסן זיך אויף און לויפן ווײטער. ערגעץ פון אָן אַפּענער טיר טראָגט זיך אַ ספּאַז- מאַטיש שלוכצן. מסתמא האָט ווער אַ בשורה געבראַכט. מסתמא האָט וועמענס אַ הארץ פארלירן די לעצטע האַפּנונג. און אפשר איז גאַר אַ לאַנג-געטראָגענער חלום אמת געוואָרן און די פּלוצלימ- דיקע פּרײד האָט אויפּגעריסן וועמענס מידע טרערן מיט שטראַמען אויפּגעלייזטן ווײטאַג. איז עס דאָס ערשטע, צו דאָס צווייטע ?

מיר קענען נישט איינרוען. מיר לויפן אַראָפּ. אונטן טראָגט זיך דער אומרו איבער אַלע הײף. די מענער גײען פון הויז צו

הויז שטעלן זיך פאר די אויפגעפראלטע פענצטער און רופן.
אפט רופן זיי אויס א גאנצן צעטל מיט נעמען פון פרויען, טעכ-
טער, שוועסטערן... א וויילע ווארטן זיי, צו וועט נישט אמאל א
וואנדער געשען און ס'וועט אויפטויכן פון די צימער-טיפענישן
א טייער פנים. נאר ס'שטארן פרעמדע פרויען-קעפ פון די פענצ-
טער ארויס: —

— פון וואנען קומט איר? ... קענט איר נישט אמאל...?
ניין, ער קען נישט:

— און די מיידל געדענקסטו נישט אמאל מיין טעכטערל? ...
דער לאגער שוידערט אין דערווארטונג. מיר שטעלן אפ יעדן מאן,
וואס מיר באגעגענען. עס וואלט געווען צו שיין, מיר זאלן אמאל
אזוי אפשטעלן אונדזער טאטן. וויפיל פח דארף מען האבן צו
אזא באגעגעניש. ווען כ'זע פון ווייטן א מאן מיט ענלעכע שטריכן,
האקן זיך מיר אונטער די פיס.

פון צייט צו צייט שארט זיך פארביי א פארל. א מאן מיט א
פרוי. זיי האלטן זיך פאר די הענט אומבאהאלפן פון פרייד און
ווייטיק, גליקלעכע, פון אלע זייטן קוקט מען זיי נאך. מען קוקט
אויף זיי מיט מאדנע אויגן.

8-טער יולי.

טאטע, איצט אין דער רגע, רוף איך דיך מיט דער גאנצער
קראפט פון מיין ווילן. אויב ביסטו ערגעץ פאראן, מוזטו דער-
פילן מיין ציטער, מוזטו מיך דערהערן. פארליר נישט די האפ-
נונג. אויב לעבסטו, וועלן נישט זיין קיין צו ווייטע וועגן צו דיר.
אויב ביסטו קראנק, האלט אויס, ווארט, מיר וועלן קומען, מיר
וועלן אריינהויכן אונדזער פרייד אין דיר. מיר וועלן דיך געזונט
מאכן, מיר רופן דיך. טאטע!

10-טער יולי.

מיר גייען לייענען די ליסטעס, וואס קומען אן פון די לא-

גערן. די לאנגע צעטלען זיינען לאנג שוין צעקנייטשט פון אומ-
רואיקע הענט. איבעראל שפורן פון פינגער ווי איינגעחתמעט אויף
יעדער זייט. איצט פלאטערן מיינע פינגער אינעם וואלד פון נעמען.
דאס הארץ פויקט אינעם מח אריין. אונטער די נעמען זענען דאך
מענטשן, יידן געראטעוועטע. דאס שרייען זיי צו דיר ארויס : —
זעט, כ'לעב כ'בין דא! געפין מיך ברודער, געפין מיך שוועסטער,
פריינט...—וויפל פון די נעמען וועלן נישט געפינען קיין ווידער-קול
אין קיין שום הארץ? פרעמדע, איינזאמע, איינציקע נעמען. צענד-
ליקער, הונדערטער אזעלכע.

אט האב איך געפונען אייניקע באקאנטע, נענטערע, ווייטערע.
גוט וואס זיי לעבן, אבער דער פינגער לויפט שוין ווייטער, זוכט
די נאענסטע. נישט איינמאל בלייבט שטיין דאס הארץ... דער-
זעלבער נאמען... — א וויילע שפעטער לויפט עס שוין ווייטער.
ס'איז אן אנדער מאן, בלויז מיטן זעלבן נאמען.

16-טער יולי.

מיר פארלירן דאס גלייכגעוויכט. דער אומרו און דערווארטונג
צעטרייסלען אונדז. עס איז אונדז שמערצלעך דער אַנבליק פון
מענער, וואס דרייען זיך דא אַרום געזונטע, קרעפטיקע מיט נאָ-
קעטע אַפגעברענטע לייבער. איך זע ווי זיי לעבן און טראַכט פון
מיינע טייערע.

מיטוואַך 19-טער יולי.

מיר האָבן אַ גרוס פון טאַטן! מיר האָבן היינט צופעליק
אַפגעשטעלט אַ יידן און געפרעגט. ער איז טאַקע געווען מיט אים
צוזאַמען ביז צוויי טעג פאַר דער באַפרייאונג.

דאָנערשטיק 20-טער יולי.

מיר לאָזן זיך אין וועג אַריין זוכן דעם טאַטן. היינט אינדערפרי
האַבן מיר אַרויסמאַרשירט.

שוין דא צוריק. צו וואס פארשרייבן דאס אלץ?

פיר וואכן ארומגעוואנדערט אין דער לענג און ברייט פון דייטשלאנד. געשלעפט זיך אויף וואגאנעס געלאדענע מיט קוילן. געפארן אין לאסט-אויטאס אָנגעפאַקטע מיט פערד. געגאנגען צו פוס, מידע, צעשראָקענע מיט אָן אומרו אין האַרצן. מיר זענען נישט געווען אליין אויף די וועגן. באַגעגענט הונדערטער איינזאַמע קינדער ווי מיר, הונדערטער בלאַנקענדע טאַטעס, איינזאַמע פרויען.

אומזיסט געווען אונדזער וואַנדער. ערגעץ אין אַ וואַלד, אָדער אויף אַ לאַנקע איז מסתמא געלעגן דער אויפגעריסענער גוף פון אונדזער טאַטן. אפשר זענען מיר פאַרבייגעגאַנגען גאַר נאַענט און נישט געהערט דעם שטומען רוף פון זיין לייב, וואָס האָט אפילו נישט דערוואָרט צו פילן אונדזערע אַרעמס אַרום זיין האַלדז, וואָס מיר האָבן נישט דערלעבט צו קענען אפילו צום לעצטן מאָל קושן זיינע וואונדן.

אומזיסט האָבן מיר געזוכט בונים שאַיעוויטשן. אפשר האָט ערגעץ-וואו אַ ווינט געהויכט אויף אונדז מיטן אַטעם פון זיין פאַראַשטן גוף. מיר האָבן עס נישט געוואוסט. געקומען צוריק, האָט די בשורה אויף אונדז שוין געוואָרט אין דער היים. אַ פריינט גע-פונען — דעם טאַטן פאַרלוירן. — פרייד און ווייטיק פאַרוואָס צעזעצן זיי נישט דאָס אַרעמע האַרץ? מ'האַט אונדז אויפגעזוכט פון די ליסטעס. ער האָט דערציילט, אַז דער טאַטע איז אומגעקן-מען בעת דער באַפרייאונג. שאַיעוויטש איז אַוועק מיטן לעצטן טראַנספּאָרט צו פאַרניכטונג. נישטאָ מער אויף וועמען צו וואָרטן.

1-טער סעפטעמבער.

איך לייען מער נישט קיין ליסטעס. גיי מער נישט אינערגעץ. כ'ווייס, אַז כ'וועל דעם טאַטן שוין מער נישט זען. כ'האַב עס שוין אייגענטלעך געוואוסט פון לאַנג. נאָך ביי אונדזער צעשיידונג.

איצט מוז מען זוכן ראַפינירטע מיטלען צו פארשרייען זיך

אליין. מען מוז מאַכן אַ טומל. מען מוז לאַכן, לויפן, שמייען. פאַר-
דישען אין זיך דאָס אייביקע באַגעניש. וואו נעמט מען די קראַפט
פאַר דער פרייד? מיט וואָס, פאַרסמען די בענקשאַפט?

אַפילו די נאַטור האָט פאַרלוירן איר רייז און פאַרב. כ'בין
לער פון פאַרלאַנגען.

איך לעב איבער דעם טויט פון טאַטן צענדליגער, צענדליגער
מאָל. כ'פאַרליר זיך אין זיינע איינזאַמע יסורים און דאָך שטאַרב
איך נישט דערפון. מסתמא איז באַך פאַראַן אַ טיף צו וועלכער
כ'קען נישט דערגרייכן.

געזאָגט אַ חלום. כ'האַב מיך געזען אין קאַצעט מיט העניען.
מען האָט אַלע טאַג אויסגעשאַסן צו פופציק פרויען. איך האָב
מיך מיט העניען דורך אַלע וועגן ארויסגעדרייט. מען זאָל אונדז
נעמען וואָס שפעטער. ווען אונדזער טויט איז שוין געווען אומ-
פאַרמיידלעך האָבן מיר געבעטן די עס עס ווייבער זיי זאָלן אונדז
דעם טאַג נישט שיסן, ווייל ט'איז שבת. סיי ווי וועלן מיר דאָך
מוזן שטאַרבן, טאָ זאָל שוין זיין אַ טאַג שפעטער. און דער טאַג פאַר
וועלכן מיר האָבן אַזוי געבעטן האָט אונדז אויסגעזען צו זיין שעה
נער און לאַקנדיקער ווי אַ גאַנץ לעבן. מיר האָבן זיך געבעטן ביי
די ווייבער, געוואַלט אויסשנאָרן דעמדאָזיקן טאַג. זיי האָבן אונדז
נישט געוואַלט צוליב טון. זיי האָבן שוין געגרייט די עקזעקוציע,
ווי עס איז אַנגעקומען דער טאַטע מיט אַ פּרענענדיקן האַלץ אין
דער האַנט. די עס. עס. ווייבער זענען ערגעץ פאַרשוואַנדן און
דער טאַטע האָט געזאָגט, אַז ער וועט מיט אונדז קעמפן, אַז מיר
מוזן טאַקי שטאַרבן, אַבער אין קאַמף פילט מען נישט דעם טויט.
מיר האָבן געציטערט איבערן טאַטן, וואָס ער רעדט אַזוי הויך,
עס קען אים באַך ווער אויסגעבן. שפעטער האָב איך אונדז געזען
אין קאַמף. עס האָבן געקעמפט אַלע לאַגערן פון האַמבורג, דאַכאָו,
בוכענוואַלד, בערגן בעלזן. כ'האַב געזען עפעס אַ כוואַליע פון פייער,
וואָס האָט זיך געטראָגן איבער דער גאַנצער דייטשער ערד. און
מיר האָבן געפלאַמט אינעם פייער נצחונדיק. ס'איז געווען נאַכט
און פייער און איבעראַל האָב איך געזען דעם טאַטן מיטן אַנגעצונ-
דענעם שטיק האַלץ. פון דעם האַלץ האָט דאָס געפלאַמט אַזאָ שרפה.

די דייטשן האָבן אַנגעשיקט אַעראָפּלאַנען אויף אונדז און מיר זען
נען אַרויס אויף די פעלדער. דעמאָלס האָט דער טאַטע פּלוצים
אויפגעטויכט נעבן אונדז און ער האָט געזאָגט, אַז ער וויל מיט
אונדז צוזאַמען שטאַרבן. דער טויט האָט מיר באַמט נאָך קיינמאָל
נישט אויסגעזען אזוי רייצענד, ווי אין דעם חלום. שפּעטער האָב
איך אונדז געזען אין אַ קעלער. דער טאַטע איז מער נישט געווען.
דאָן האָט אונדז ווער אויפגעעפענט אַ טיר. ס'האָט אונדז אין די
אייגן אַ שלאַג-געטאָן אַ גרויע סטענגע ליכט. אין האַרצן איז געווען
אַ באַדיערן. ס'איז געוואָרן טאָג.

א י י ש ר כ ח

אין דער ערשטער ריי, מיין פריינט, דעם
קינסטלער ב. מלחי, פאר דער פיינער צייכע-
נונג פון שער בלאט און די אנדערע באפוצונ-
גען וואס דערשיינען אינעם בוך.

דעם דרוקער, ד. קאהן, פאר זיין איבער-
געבנקייט בעת דעם אויפזעצן פון דעם בוך.

מיין פריינט, משה טראַסמאַן, פאר זיינע
גוטע עצות בנוגע דער טעכנישער אויספירונג
פון דערדאזיקער אַרבעט.

ה. ה.

